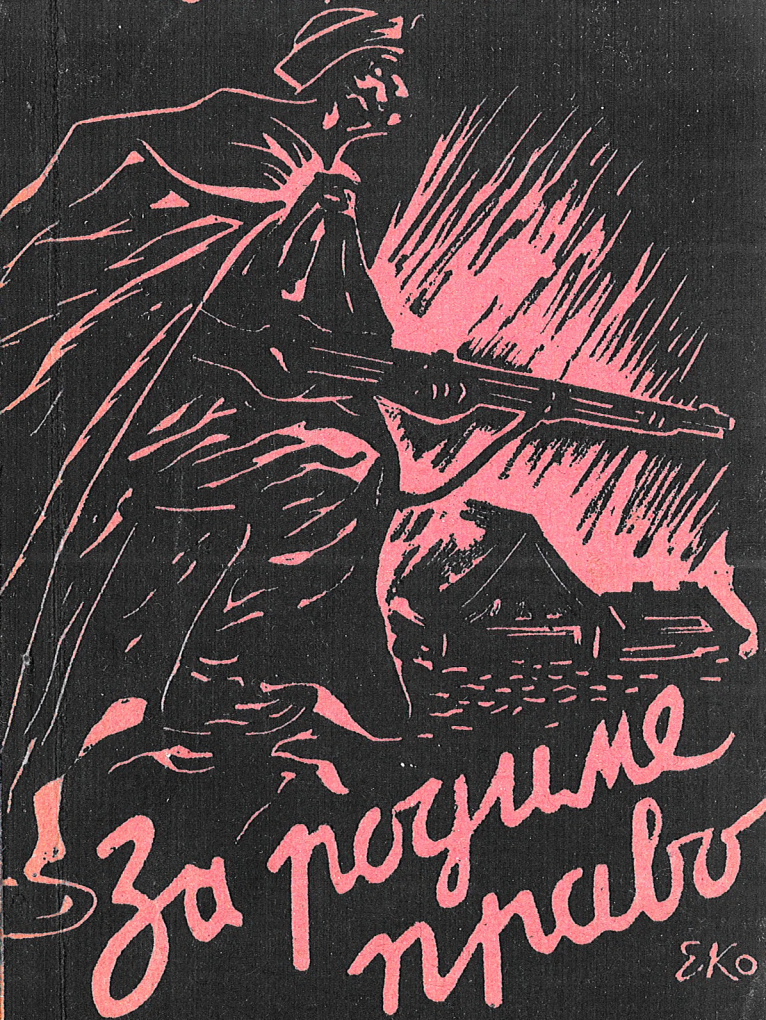


Ю. Тарнович



ЕКО



ЮЛІАН ТАРНОВИЧ

ЗА РОДИМЕ ПРАВО

Оповідання
з часів Визвольних Змагань Лемківщини
за своє національне життя

Друге видання

1 9 4 8

Обкладинка проф. Є. Козака

Authorized by HQ EUCOM
Civil Affairs Division AG 383 7. GEC - AGO

Druck: Mittelbayerische Zeitung, Regensburg

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

Не буду описувати в цьому оповіданні моїх юних літ. Згадаю тільки, що пішло мені щойно на п'ятий, як мій Батько, о. Степан, помер. І від цієї хвилини далі моє життя тісно звязалося з нашим українським селом у стіп зеленого Бескиду.

Судьба чомусь так уже схотіла, що я мусів бути в кожному селі над рікою Попрутом, і відвідати всіх моїх ровесників у хатинах, що біля ріки Ропи, побувати майже в кожній хижинці, що ластів'ячими гніздами розсілися при ярі пишного Вислока, — аж до його перших джерел; перемірювати вплив усі крутіжі Срібнолентого, мандрувати Вислочиними берегами, або в сонці грітися над яром Ослави, чи Солинки.

Якась дивна, притаена туга несла мене на своїх крилах на п'янку від пахучих сторчиків верхів'я Бескиду. А відділя скочити до братів на часочок за Відранівськими пляями до Легнави, Стропкова й далі, далі до самої Остурні. Пнятися на червону грань ма-

лих П'єнінів і Дунайцевим бродом перейти до Шляхтової, Явірок.

Нестерпна хандра кидала мною по всіх усяодах. Шукав я за чимсь, вичікував на щось, — лежав цілими годинами над річкою, або в лісі на поляні. Снилось мені давня казка; тоді я схоплювався зайцем і знову кудись біг. І знову вслухувався в шепіт бору, гудіння вітру, черчання ручаїв; за крильцями малої пчілки стежив я, що прилітали та відлітали з лісових квітів...

— Нерозв'язана загадка! Мені боліли очі, бо я від ранку сидів на шпилі Кичури та стежив за тим, що діялося в її підніжжях... І чомусь тоді вірив, що прийде хтось — я не знаю хто — та розкриє мені цю тайну...

Біль у голові я відчував, дзвони грали в моїх ухах, я пив із Святоіванської кринички цілющу воду та мені не кращало.

*

Ходжу я, орючи, за плугом; від кінця до кінця. Карий мій кінь віжки рве мені з рук, хоч батіг я закинув біля волочні; форкає жваво, ступає вперед, від межі до межі. Така легка земля, хотів би всі стаяння сріблом переміряти — мій карий...

Але мені не орання в голові. Нуджу світом і блукаю далекими світами.

— От, якби то я виорав у цій нашій земленці таке дзеркало, що вказало б мені — де вгасити мою тугу...

Світ веселиться, та я баную, походжую несвоїми ногами по м'яких, теплих скибах.

Очі внури́в я у чорну землю, орю — заорюю — відорюю — та дзеркальце мигтить мені в очах.

У половині скиби вирвав я плуг із землі, жбурнув його на че́пиги, шарпнув гостро карого, потім поскидав усе своє приладдя на телігу та й поїхав додому.

При керниці обмив собі руки, пішов до хати, передягнувся в святочну сорочку, попрацював з моїми найближчими: — Бувайте!.. і пішов, куди мене ноги понесуть.

Дорога мені довжи́лася. Але що далі був я від хати, то краще ввижалося мені, і був я певний, що дійду до розв'язки моєї туги. Найду це вимріяне дзеркало, що в ньому побачу наші зелені гори, відшукаю при його допомозі стежку, кудюю ці брати мої приманджали в цей чарівний свій Бескид. І чого вони його так щиро полюбили...

Я не пита́в людей, що працювали в полі, про стежку. Сонце мене вело, а роса промивала мені очі, як рано схоплювався далі йти.

По двох тижнях мандрівки побачив я золоті верхи Святоюрського храму. І зрадів малою дитиною. Живіше забилося моє серце...

Місто. Високі кам'яниці. Люди. Тисячі. Електрика, стукітня, гамірня — море. Але це все мене не займало. Я чогось іншого шукав.

— Книжки, книжки, книжки! Бібліотеки, книгозбірні, архіви. Від ранку до ночі порпався я в цих старих книгах і записках.

Находив уже основу. І водночас затужив я за моїми братами. — Що теж вони діють у своїх сільцях.

Став я тоді до них і про них листочки писати й живим друкованим словом обмінюватися.

Потім післав я моїм ровесникам у горах та їх батькам це дзеркало, за яким я так тужив, щоб себе в ньому побачили та сказали світові — хто вони, чиї діти. Щоб заявили всім людям, що землю цю свою кохану будуть боронити до загину та не випустять ані одного загінчика з цієї їх батьківської ріллі в чужі руки. Це історія Лемківщини.

За хліб, яким мене дарили й замолоду кормили мене мої гори, — посилав я сестрам моїм і братам щораз то нові дарунки: книжечки й книжечки. Щоб ще твердішими ставали ці вірні сини зеленого Бескиду та ще сильніше вrostалися в свою прадідну землю, зелень-землю. Усім своїм серцем любили свій тяжкий труд і цілою душею берегли кожную свою молоду квітку — діточок своїх — перед злободневною наругою сусідського племені. У тихій, тяжкій праці чекаючи, вірили в хвилину, що гострені мечі Батьком Хмелем і заховані в дебряних нетрях, пригодяться. В цю слухну хвилину... Адже історія на сьогодні не скінчилася.

Андрія з Команчі всі знаємо: він дуже чесна людина, незломна, характерна; зайдіть любо до його хижі, він на престоль-

ному місці, під намісними образами, вас посадить за ладою та хлібом і медом угощатиме кожного рідного брата. Але в його банування, що везе до найкращого коваля плуг острити, одначе леміш його та чересло за кожним вертанням у мечі видовжуються...

Священника Панька Шпильку бачу, як він стоїть перед нами з крісом у руці та мені ввижається, що Великий нащ Гетьман дає накази своїм дружинникам: — Розгромити ворога! Він лишиться в народі назавжди. Наш Отець Панько...

А малий Паращин Ваньо... Він виростав над своїм ручаем, зростав із своїми ровесниками, бавився та бився з ними, як усі сільські діти ховаються, а пак зробив те, що йому наказувала мати земля.

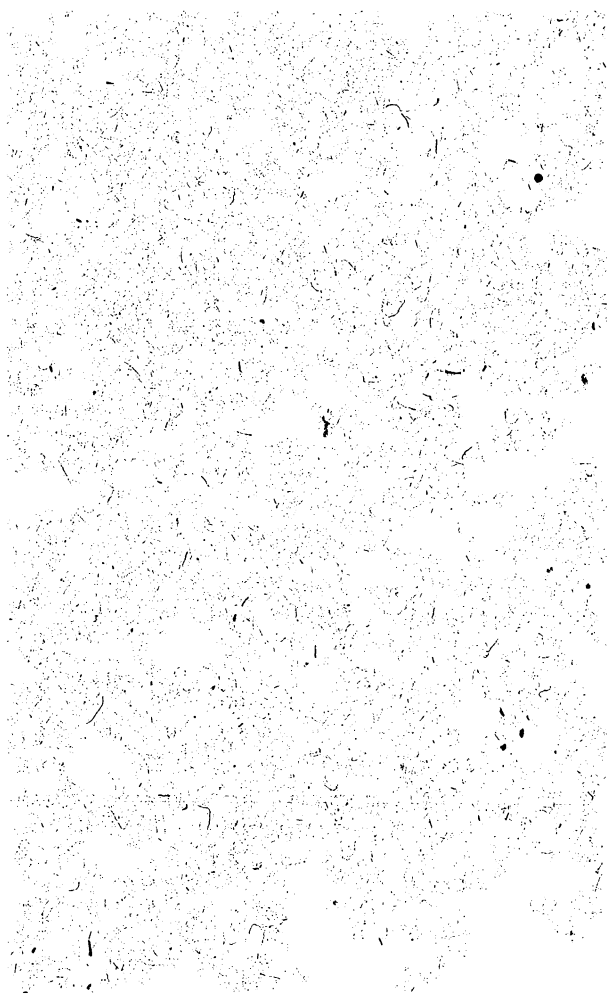
Автім підіть над джерела річки Вислока або Ослави, — там усі дітиська такі. Ще в сорочині бігає по зарінках, та вже припосяє собі вербовим ликом свій меч до боку й рівно з смереки виструганий кріс, на маминій крайці, поза плече:

— Або я знаю, чому там такі діти родяться?!

Дописка до II вид.

Навмисне придержуємося в розмовах лемківського говору, щоб краще насвітлити події, що діялися на Лемківщині в часі Визвольних Змагань.

Юліян Тарнович



Велика світова війна скінчилася. Скінчилася так, як зачалась.

Усіми стежками верталися до села вояки. — Пропала монархія... Не було вже кого боронити. Вищербилося оружжя. Вистріляли всі кулі... Розвіявся над П'явою фронт. Чого ще лишатися в далекій, чужій землі?!

Порожню торбу закинув на плече вчорашній вояк і протер свої очі корявими кулаками. Стягнув ремінь на останню дірку, оглянувся на ці високі, білі гори Альпи, та похнюпивши голову до землі, як побита собака, плюнув поза себе, сердито закликав і принагленим кроком подався до своїх гір. — Ці його зелені гори в сні йому привиджувалися... Теплими долонями гласкали його затурбоване чоло й крила йому додавали летіти до своїх заріноків. Послухати тихої пісні свого бору та веселого черкотання лісового потічка...

Вертався старий вояк з фронту. Але не так, що перед смертю, лише з ганьбою за свого, такого монарха, який забув про своїх вояків, обідраних, голодних, виснажених, ледви ще теплих. — Як довго ще стояв фронт.

була віра... Жив вояк і кріпився надією. І не хотів себе соромом укрити перед чужим вояцьким народом.

— Усе пропало. Море крови на кожному фронті... — Якої мари ми продовж трьох років кривавилися, воювали?! І на таких вождів, що перші вночі повтікали...

Скидав несвою шапку старий фронтовик з своєї голови; як з когута піря — виривав ріжку, свою відзнаку, з шапки. Жбурляв її до землі, толочив у болото, тяжким чоботом. І ще дужче тікав з цього місця, — бо очі його кров'ю набігали і в ухах відзивався аларм до рукопашної різні.

Такий старий вояк, хоч уже три дні не бачив хліба, ударяв своїм кованим чоботом по землі так голосно, що ввижалося наче він ще маршує попри свою старшину й честь віддає своїм полководцям.

У половині своєї дороги дочувся знесилений вояк, що в його горах мазур бешкетує, бо він скоріще чкурнув з фронту й зазіхає на його землю.

— Пільщу собі продумав... І на Карпатах розпирається. Цей завжди неситий мазур, що на пісках з соломи й глини ліпить собі садибу! Він у гори лізе з своїм крикливим воронням по готовий хліб.

Тоді не оглядався вже ні разу вчорашній вояк. Але йшов, день і ніч не спочивав. Пшеничні лани над Дунаєм минув і не бачив, чи винниці обильно зародили? Це його зовсім не цікавило. Навіть тоді, як пося-

гав своєю рукою по червоне грозно, щоб прохолодити свої спечені вуста, не знав вояк, що їсть і чим спрагу гасить. Перед ним інша ціль.

— Ех, щоб не пізно було! Кінець би нашим горам... Такі зайти вчинили! Поспішаймо, браття!

Призабули товарищі з фронту свою вчорашню кривду й ганьбу.

— Чого ми наші кріси в дебрі покидали? І гострені палаші! Адже ми могли кіньми цілу гармату викотити аж на нашу Кичуру...

Упало чарівне слово між вояцьку громаду. Воно скріпило наболіле серце вояка, рідним теплом з рідної хижі налетіло на нього.

— Наша рідна Кичура.

— А чи тямиш, Василю, як ми пасічили ліс на Кичурі та возили дерево на нашу церкву?

— Як Панька Чурового смерека придавила, що ледве живого ми його видерли?

— Але він таки до соненька вилежався й воювати теж пішов. Воячив десь на півночі...

Споминами вкорочували собі похід вояки. Веселіше зривалися по короткій передищі до дальшого повороту. Тіні людських постатей. Вони не чули вже своїх ніг, але йшли вперед і далі. До своїх гір верталися. — Бо тамті хотять свої права засадовити над нашим хлопом і селом.

— А то-зме довоювалися! Бодай го перун... З таким ладом!..

стрілом на Версі, а лучники підуть горами до Радошиць, Прилук, Вислока й Довжиці лучбу держати з Паньковими людьми та вербувати всіх колишніх вояків і охочих у наші ряди.

— Набої щадити, але стріляти цільно!

— Уже пішли наші люди на другий бік Бескиду й за воду повідомити кого треба, щоб ми не лишалися на льоді, як ляшня більшою силою нападе на нас.

— Це вже не цісарський фронт — за чужих богів воювати!

— Тепер воюємо за кожний рідний поріг, за кожну скибку нашої відвічної української землі, за кожну українську душу! Перед нами перемога, або смерть!!!

*

Старі вояки збиралися на нову війну. Але село не багато з цього знало. — Війна воляцьке ремесло, а село має своє діло. Село жило своїм життям і своєю звичкою. Старші працюють, а діти забавкою.

Ваньо заперся довгими соломками, такі в нього тоненькі ноженята, до маминої лади й лівим ліктем у підборіддя; він хухав на шибку чячьками, ловив сонце в праву жменьку. — Такий обарінок, бо ще краций, у сонці печений, білий колач.

Він був ще малий та мати вічно побивалася. Чисте покаяння з таким хлопчиськом.

— Не буде, вам, ссало обох вершків. До лівої нурком прихопиться. Уп'ялиться малиною до ягід-вершечка, внуристь свою голів-

ку під само серце й всеньку кровцю хотів би висмоктати.

— Відорви го й від другої! Будеш спокійна та не буде тя жерти день і ніч. Вовчєня таке зубатєньке... Нєнажорѣк! Виплясай го добре попід сорочєннє, дай му фалат оципяття до гамби, і не суетися... Поплачє, то кращий лад йому прийдє до спванок... І будє тебе на старі роки звєсєляти... Ваньо.

В лади до одвирнього порога покачався Ванів щєрбатий обарінок... Защєрбився на хлопячих окрайках, вихопився з руки й колєчком покривулькав до млачки під порогом. У калюжці, що за мокрими ходаками.

— Буду тобі заєдно підношати?! Який старєць... Сам піди.

Алє Ваньо мав кращий сонєшний обарінок на вікні.

Мати не дала колач покушати. Вона лєсицєю кинулася на свою дитину, підорвала сина за боки, загорнула в широку верєту й понєсла його з вітрами...

Параска скочила з дитиною зразу в сад, перєстрібнула камінну загату від ріки, босоніж перєйшла річку й подалася стєжкою в глибокий яр. За першими терниками вона пристанула на часочок. Пригадала собі, що не засунула двєрей замикачєм...

— І хижє нєметєна... А ранішній подій в коморі... Щє кїт... — не докінчила.

Так ужє надобре занєслося. Найбільшє з тої сторони, що Вєрх і від долішнього кінця сєла заторохкотіла крісова пальба. На дє-

сять таракал, що коноплі терти. Аж у дєб-ряних сховищах голосінням зайшлися малі дітиська. Стріляння з долішнього кінця села та повільніша пальба з газдівського ліса. Відразу було пізнати, хто наступає і хто борониться.

Параска цього немогла розуміти. Вона тільки одне слово затямила. Повідав Гриць: — „Буде республіка. Не є цисаря, то тепер так буде. Газдове будуть мати своє право. Така республіка. А того цисаря зішмарили”.

Від тої республіки Ваньові пішло на третій рік. Але мати занесла його в другий потік під Кичурою; зробила йому там гніздо з білих каменів, застелила рядниною та притулила його кучеряву голівку до своїх колін. Ваньо роззявив широко свій ротик і слинаві колечка кругливі на маминій запасці. — Добре йому спалося в потоці, в холодку.

За селом наступали збройною бандою ляхи. Такою хмарою, як тічня голодних вовків. Вони висипалися з яру, що від Ослави та наприклячки, або борознами й придорожніми ровами, хитрими штучками закрадалися в село. Вони стріляли. Нікого в селі не було видно... Ба, мав же собі жалувати куль ляцький недоросток, що в сянницьких касарнях захопив усе військове майно без найменшого труду та якогобудь спротиву? Шкільні підростки та міська фабрична голова зрабувала одної ночі всі військові склади й зволікла все до своїх криївок. По місті розліпили ще біло-червоні оповістки та склику-

вали проводирі, головно професори з місцевої гімназії, всю свою молодь і вояків — „свою ойчизну” воскрешати. Безладна маса сновигалася вулицями міста та вставлялася на шкільному майдані в ряди, чвірки, дозбирувала собі рещтунок, напихала в кишені і наплечники кулі і в середу рано, вирушила в напрямі до Загіря, щоб у свої руки захопити залізничий вузол і лучбу до Лубкова.

Української молоді не було вже тоді в Сяноці; всі старші гімназисти, перебривши Срібнолентий — одні злучилися з українськими військовими частинами під Хировом, інші пішли аж під Львів.

Сяніцькі ляхи не мусіли йти на підмогу своїм одnodумцям. Їх виручила в тому ділі славетна Франція, що вислала галлерівську збиранину воювати в Галичині з українцями.

Сонце тоді кинуло повними пригорщами свої золоті чічки на верхівки душатинських смерік, як ляхи зіскакували з вагонів свого поїзду перед Ославицею, а другі в Щавнім селі.

Було їх неменше як вісім сотень; з крісами, багнетами, скорострілами. Але гздів вояків не була й одна повна сотня на цілу Команецьку округу. Сільське військо було зразу в перевазі та в щасливішому положенні, воно боронило дотупу до провалля та було заховане в окопах.

— У такій війні ніколи ляхи не були би

здобули лубківського просмику. Шкода кожного слова!

— Що ж! Коли ж не знав ляшок й не буде знати чесної війни. Смерть за смерть! Вояк з вояком! Тільки так всі культурні держави й народи завжди воюють та воювати будуть, що саме військо бореться з ворожим військом! А ніколи військо з населенням безборонним і невченим вояцького ремесла.

— Але лях буде й малу дитину в колісці пороти багнетом, як ця дитина неляцька.

Таке діло вчинили сяніцькі ляхи, як у третьому дні захопили Команчу. Вони вішали на придорожніх вербах старих газдів, яких повиволікали та прикладами крісів пригнали з їх хат на середину села та без суду вішали на сухих конарах дерев. Вони ревіли мов п'яні, ці ляхи, з радости.

Потім вислали Онуфрія Зарічняка (якщо він не вернеться: сплять його все майно!) до газдів у ліс, щоб він заніс і переказав їм, що ляхи перестануть з ними воювати, коли вони добровільно приведуть і віддадуть своїх верховодів і всю зброю. Заплатять за всі шкоди, що їх мали ляхи у звязку з своїм маршом на Команчу та зобов'язуються безоглядно покоритися всім теперішнім і пізнішим зарядженням і вимогам. Укінці без усякого спротиву всі, що в лісі та окопах, мають негайно зголоситися до війська в Сяноці й піти разом проти українців.

Несвоїми ногами поволікся Зарічняк у ліс; думки ж бо, думки його побивали...

— Згорить бляшана хижа й ціла обора... Нову побудую! Але жони та діточок шкода, бо лях виконає свою погрозу. Казав окаяний ляцький командант й репетував: — Вернешся хлопе, життя тобі даруємо і твоїй газдині з дітиськами. Не вернешся, спопеліє твоє гумно, а жона й діти зогниють у льохах.

Онуфрій ішов до своїх та волік камінні ноги по зеленій вереті гайлісу. Йому здавалося, що гори притолочили його груди і на раменах повиснув у нього небозвід. Він знав про завзяття своїх братів; кожне Андрієве слово пам'ятав і відчував велич цих днів.

Без надуми завернувся з половини дороги газда Зарічняк і скорою ходою, гордо підвівши догори голову, зійшов стежкою до займанців. Він знав, що його чекає, але не лякався.

Він випрямився по вояцьки перед ляцьким проводирем і зголосив:

— Будемо боронити наших гір до послідньої краплі крови. З лісів не зійде ні один наш вояк з вами миритися, або переговорювати. Тут ми живемо від віків і наше буде право! Наше родиме право, що нам його наші князі установили.

Біснуватою потворою скочив лях Онуфрієві до горла. Хотів його кривими пальцями задавити, задушити та кинути до чорної землі наче собачим стервом. Але Зарічняк

ще вищий виріс і свою голову добре втурив у рамена. Тоді ляхи гурмою кинулися на Онуфрія і звалили його на камінну стежку, що скручувала на приходську обору. Але Зарічняк, коли був молодий, він не раз дужався з ведмедем. А річняка коня брав на руки як малу дитину.

— Ви мене старого поневіряєте?! — крикнув сердито Онуфрій і скочив на рівні ноги. Першого напасника жбурнув на камінну долівку, і другого — як зацідив кулаком між очі, лиш кров потекла з його рота і носа.

Напасники ще раз хотіли зловити діда за руки. Але Зарічняк, скрутивши свою праву руку в полу чугані, гатив дококола мого залізною довбнею. Від того зграя розскочилася, і дід мав вільну дорогу.

Його хата стояла недалеко, біля дороги. Тут інше пекло побачив старий і від того ще більшою люттю скипіло його серце. — Напасники перекинули на ладу-скриню невісту його молоду!

Вона кидалася мов ласиця і оборонялася

— Тиждень, як злегла й з постелі встала, а вони її материнство плюгавлять! — мигнуло крізь думки в діда. Та він уже не думав довше, лише пірвав з топірника сокиру і мов святий месник — розчерепав першому під рукою напасникові голову.

Інші почали тікати з хижі. Зарічняк біг за ними й наче громовиця — гостра дідов

сокира мигала в повітрі й падала на воронів.

З сіней дід вернувся і голосно кликнув: — Тікай з дитиною до ліса! Мене старого не шкодує.

Зарічняк вибіг на обору. Ляхи підпалили від саду його хату. Він ще раз скочив до хати й принаглявав: — Тікай боїщаңими дверима й поза пасіку! Там злодюг нема!

Господаря Онуфрія Зарічняка на дорозі зловили ці бандити й багнетом розпанахали йому черево.

— Герої, герої?! Прокляття на* ваші та ваших ляцьких дітей голови! Хай вам Бог цього не забуде! — були останні слова газди Онуфрія Зарічняка, що конав з розпореним животом під попівським тином, кров'ю, су-кропвицею ригаючи...

*

Паращин Ваньо, що спокійним сном спав у потоці під Кичурою, не збудився і від того, як у селі громом загриміло та білі хмари знялися з хиж до неба. — То ляхи пустили на село залізні вогні! Сяніцькі ляхи! Вони село гранатами підпалили. Хлопові не треба свого родимого права, ані хижі! Він мас панив слухати...

Перша загоріла Зарічнякова хижа й сто-дола. Кривавим полум'ям стріляв вогонь рівно з верхом Кичури. Але луни не було видно, був же білий день, само полудне. Потім горючі сніпки перекинулися на Чуреку за-гату й вогонь ящіркою повзав зразу по гон-

тяній стіні, удовбувався жовною в підстріш-
ся, аж поки знову вистрілив другою дов-
гою багряною ручицею почерез верхіві в'я-
зання, ключі смерекових кізлів. Вогонь ко-
либався, палав червоними прапорами й ле-
тів уже відціля без стриму з обори на доро-
гу, через перелаз на сусідню хату. Потім
пнявся котом по журавлях, скидав солом'я-
ні капелюхи з оборогів, розбивав найтверд-
ші замки грабіжницькою рукою. Палив усе
вогонь, руйнував у м'які, чорні вуглики
складав усе господарське майно.

Половина села горіла... І сади, і крилаті
груші, пасіки, стоси будівельного й опалово-
го дерева, — все те горіло в пекольних че-
люстях, ляцькими гранатами розбурханого
вогню. Але самі ляхи не спішилися тепер
здобувати газдівських позицій на верхах гір.
Сянїцька злодійня, одже з такої банди бу-
ла створена ця „збройна сила”, — кинулася
в рештки села по воєнну добичу. Кожний
міський злодюга мав свою любовницю в міс-
ті: — Треба для неї дарунок!.. А місцеві двір-
ські посіпаки найкраще знали, де попасти-
ся й обловитися. — До попа! Першого його
провчити, що значить слухатись панським
приказам. Та ж „поп” за все відповідає, бо
який він, такі його парохіяни. А парохіяни
бунтівники, то піп їх цього навчив. І ще у-
читель. Але цей з хлопами в лісі. — Обох
на смереку! — кричали ляхи.

Ляцька озброєна банда кинулася в газдів-
ські хати; прикладами крісів розбиваючи

вікна, і дверми та крізь стайняні ворота на-лазили в середину домів господарити. З Бар-никової хати винесли ляхи ладу на обору та сокирою розбили віко. Брали з перескринка коралі, дівочі ленти, а молитовник у білій кістці, з позолоченими берегами жбурнув пузатий ляшок у гноївку.

Тічнею голодних вовків клубилася ма-зурня... Один одному виривали з рук білі звої полотна, сукно чорне як жук, паювали між себе, втягалися у вишивані кожушки. Церківні газдівські й газдинині чоботи пере-віщували собі на рамена й знов іншою гур-мою вдиралися в другу хижу, комору, сипа-нець і стоділку. Рабували, винищували, пліндрували, жадібно гарбали все, що кра-ще, вартісніше попало їм під руки.

*

Люди з села поховалися в потоках. У по-тоці сиділа теж із своїм сином Параска. Сон-це було вже високо й вона собі пригадала, що час видоїти корову на полудне. Параска підклала своєму синові квітисту хустку пі го-лову, ніжно погласкала його по личку і піш-ла в село.

Хвилиночку йшла вона вдолину потоком, але біля перших ялівцевих кущів пристану-ла. Вона не могла вгадати, де ділася їх обо-ра та чому хижка сивими повісмами імлі о-кутана. Адже сонце на половині неба, чого ще мряка плаває по селі? Інших хат вона не могла бачити за крайчиком смерекового гайбору.

Параска голосно ахнула, як дійшла до ріки.

З хижі тільки чорні головні допалювалися. Ні сліду не було з шопи та ціла обора в руїні.

— Звідкіля так багато білих метеликів у загороді й від сторони сусідських хиж? — думала вона часочок, одначе не доснувала своїх думок до кінця. Плач дитини сполохав її. Не знала, що має робити. Піти по дитину в потік, чи бігти на обору рештки рятувати? Може хоч леміш і чересло з жарі добути?

Параска чула, що пропала її молодість. У серце закрався неспокій, журба оповила чороною габою її душу.

— Мамо, мамо! — причулося знову Парасці. Вона швиденько повернула свою зажурену голову та побачила свого Ванюся, що плискою стрибав по круглих каменях і пастівником біг у сторону села.

— Їсти хочу, мамочко, — просився на руки хлопчина та міцно зловився обома руками за мамину запаску. Параска скоренько вхопила свого сина під пашки та пригорнула до своїх грудей.

Параска спрямувала свої кроки в село, але від того, що вона побачила на сільській дорозі, серце її задеревіло.

— Ляхи йшли. Несли на переді велику перину, але недалечко церкви один ляшок вирвав другому перину з рук, побіг на перший горбок і пустив з перини все піря з віт-

рами. Весело гівкаючи махав пересипом і розвівав ще більше білі метелики. Ішли ляхи громадно й чвірками. Вони несли добучу: Полотно, кожухи, верети, сукно, чоботи, оленячі шкури, гуси-кури — тільки головами теленькали з торбів і наплечників цих рабівників; корови ланцюгами за роги по дві довгим рядом серед цього походу. На кінці кіннота на господарських найкращих, але крадених, конях замикала кольони цього війська.

Доценту ограблене село... Газдове в лісах осталися... Скомліла чиясь собака в саді біля чорного згарища. Крякали ворони, що десь з долів узялися над селом. І зойкав на вітрі недопалений журавель. Білим пухом постелилася дорога. А сивий дідуган дим ще сновигався старечою ходою поміж тліючі рештки хат. Не міг найти собі догідної й вільної стежки до дебряних нетрів або до бору. Він відійшов уже від села на далекі ступання, але вслід за ним зірвалися ще молоді облички. Вітряним віялом підносилися вогняні пасма до неба та повзаючи сільськими доріжками, подавали собі довгі руки, ловили себе за рамена й мчали здоганяти. в дебрях свого предтечу старого дідугана, щоб із ним манджати в лісові парії. Туди, де старі ведмеді й дики конають.

Під вечір почало зовсім затихати село. Але газдове далі не сходили із своїх гір. Вони знали, що мазурня ще вернеться.

Андрій розіслав гінців до всіх поблизь-

сіл, щоб люди якнайшвидше приспішалися з підмогою. — Та по хліб молодих хлопців, що вчора пасли ще на верховій полонині білих баранків, а сьогодні вони у вояків перемінилися.

Окремого довірочного післанця виправив Андрій до Панька, щоб він їхав скорою підводою за цей бік Бескиду оружжя та набоїв привезти.

Газдове знали про мученичу смерть Зарічняка та з верхів бачили, як горіли їх хати, одначе вони задумали зачате діло до кінця довести.

Двох найстарших господарів післав ще Андрій до села втихомирювати баби й провирити, які шкоди мазурня вчинила.

Всі інші вийшли з ліса й окопів та поза гору пішли біля Ославиці перетяти стежку сянницькій навалі. — Вона не зможе скорше з добиччю та скотом добитися гірською дорогою до Ославиці.

Село втихомирилося й ждало. Дехто сидів ще в потоці, боявся заскоро вертатися до села, до спалених хиж. Хто чим міг, проганяв голод. — Або то їсти хочеться серед такої неверії?!.. У кого осталася хижа, ішов рятувати свояків.

Дід Савка теж приніс Ванькові оципок і в глечику молоко, що чудом переховалося за жорнами в коморі на камені.

— Підеш до нас, дитино, — говорив до Параски старий її батько Савка. — Не бу-

деш з сином торчати на згарищі. Ще дур до голови... — не докінчив старий.

Він підійшов до хлопчини, виймив з ремінного пояса якесь чічко та забавляв свого внука. І сміявся, щоб насилу придавити свій біль і доньчине терпіння.

— Виростеш скоро, малий голубе, приведу тобі кудлатого білого баранчика й дзенькало йому на шийку прив'яжу. Будеш пастити й скакати по пастівнику. А до хижі принесу тобі, хлопчино, морську свинку й клапаті крілики. Сінце будеш і травичку микати в саді та кормити свої білі тваринки — добросердечно мовив старий дідусь до свого внука.

— Дзідзю, а як буду великий, піду за няньом? І коня мі купите?

— Куп'ю, куп'ю. Нашого буланого собі досядеш і на верховину поїдеш з конярями пісні співати, співанки складати.

Савка провадив внука за ручку, за ними йшла мати, запаскою затуливши лице. Вони спішилися, бо на горішній кінець до діда добрий шматок дороги, а на дворі похолоділо.

*

Ніч укладалася над селом. Понурим чолом стукала в одвірки хат і густою веретою застелювала білі вікна. Чорна ніч погасила всі вогні в селі, але засвітила нові мерехтливі зоряні зерна на небі та постелила високими мостами білу дорогу посередині саджою засипаної габи... — Від кінців бору аж за

верхи Кичури. У зоряний віз упрягла ніч білі румаки, а біля квочки згромадила курята, але місяця круглим колачем не виводила нічня газдиня з лісової теміні. Місяць самий вихопився з дужих обіймів бору та одним світляним ріжком черкнув білу стежку над пасіками й зараз зашився в ще більшій гушці. Не спішився, ані не хотів бачити того, що діялося за білого сонця в селі.

Така ніч як раз була на руку газдам. Вони обійшли Душатинське озеро, перейшли неспостережно річку Ославу та засілися при головній дорозі, що веде через гори з Сянока до Лубківського провалля.

Вояки господарі терпеливо чекали на свою працю. Ані одне зайве слово не впало в тихій громаді. Тільки деколи вдарив голосніше крісовий замок у засуву та черкнув відведений курок у рüşниці. Або ще дзенькнули, одночасно з шепотом, передавані набої своєму сусідові. Вояки забезпечували себе, щоб кожний мав рівну пайку куль.

— Кривда усіх однакова. І заплата в рівних пайках.

Фронтіві вояки перші лежали в борознах при дорозі, біля них старі газди, що до Боснії ще ходили, побіч цих парубоцька молодь. Військова така звичка.

Ніч підплигала студена й роса падала. Вправне вояцьке вухо дочувало, що ворог уже перед лісом; наближалася грабіжницька ватага... Голосливе бляння овець і корів, іржання коней здалека зраджувало нічний по-

ворот; крикливим лаянням грабіжників принаглюване.

— Хлопці! На сто кроків і цільно стріляти — пішов у ряди в борознах тихий приказ. Але вже на другому кінці занімів.

Його приглушила гостра крісова пальба перших газдів-вояків. — Пах, пах, пах, папах!

У нічній тьмі коротке тарахкання й круглі вогняні світелка... одне біля одного.

На дорогу виклубилася чорна хвиля рухомої потвори й перла вперед клубовище. Чорна лявина виплигала зза лісової габи, розливалася поза дорогу, плинула ровом і приставала своїм першим чолом. Напирали на себе ззаду мазурські тарани, що зовсім не думали про такі газдівські маневри.

Стріляння з піль не вгавало. Тепер уже всі стріляли з крісів і рушниць у муравлище. А мазури ті, що з лісової доріжки виїздили, думали, що чолові частини так веселяться стрілянням, далі піше та на конях ударяли в захвильовану заставу; спішно їм було до своїх любовниць.

Щойно, як зчинився крик на переді, голосний зойк і деякі з розжуйовдженого муравлища звалилася до землі, а другі внаслідок влучного пострілу лементом і риданням збентежили й смертельною тривогою налякали своїх ближчих колегів, — дужим скоком рвануло клубовище вперед. І зараз розсипалося в дрібні чорні цятки. Падаючи в рів і спотикаючися на лікті й коліна що-

скорше зривались ляхи з землі, скидали з себе награблене та відстрілюючися, тікали й губилися в нетрях чорної ночі.

Здалека затаракхав скоростріл і сіяв дрібні невидюшки по горах. Це, втікаючи, мазурі так забезпечували свої плечі.

— Що кінь зможе вискочити, поїдеш Юрку під сонце та довідаєшся, де наші? І перекажеш наше домагання, щоб поміч нам прислали. А ти, Василю, верхами скочиш до Панька. Оповіш про все, та приведеш ще до сходу сонця всіх його людей. Тамтуди ляхи не будуть дертися в наші гори. Напевно, знову, але з більшою силою, являться нашим шляхом. І знову тут присновигаються — пліндрувати й рабувати.

*

— Багато вдієш з кількома крісами, двома фузіями та з сокирою? Він на тебе розривне залізо... І хижу спалить надобавок! Ціле місто й кожний підміський драб на два села... А Панька й Андрія, що верховодили ґаздами, живого — обох — хотіли ляхи зловити!

За верхівя гір мусіли вони тікати. — Бо тільки вони оба за ґаздами! А поміч від братів з-під Хирова теж не прийшла.

Під Хировом, коло Комарна, нижче Самбора, та під Львовом уже ціла Франція воювала з українськими військовими частинами. — Панцирні поїзди, тяжкі авта, літаки, скрині найкращої амуніції, нові кріси, скоростріли, канони й гармати — малого, біль-

шого та великого калібру, подарувала й своїм коштом одягнула Франція пільських полонених у своїй займанщині та в Італії, — і вислала прискішеними поїздами завойовувати східну українську землю для „мацджи” нільської...

— Могли вдержатися гірські села перед наступом такої армії?

— Геройський чин наших бескидських вірлів.

— Вічна ганьба ляхам! Вони їхали з Франції з своїм воджьем Галлером боронити ляцькі землі. перед азіятами. А ніколи воювати з українцями!!!

Мусів упасти перший зрив призабутих рідними братами твердих синів бескидських гір. Андрій і Панько, що були душею Окружного Комісаріяту Вислока й Команчі, мусіли попрощатися з рідним селом. Старенькоо священика Іларійона засудили ляхи в Сяноці на смерть і тільки Боже провидіння так учинило, що цього праведного старика вивезли на довгі роки страждання до Домб'я. Інших запроторили в сяніцьку тюрму на доживотну кару. А в села, оба! — впакували собак-поліцаїв! І ще земля не висохла від крові, побудувала собі в Команчі займаницька рука косцюлок! У сільську школу всадовила пільських учителів — ліпити з м'якого воску сільської дитини новітніх яничарів! Несвідому дитину легко вести на манівці...

*

Тоді Ваньо Паращин бабрався в попеликах. Він назбирав собі повні пригорщі чорних вугликів на батьківському згарищі, сідав у траві над річкою, або перевернувся черевом на камінні брилки, що вросли в яр струмочка, задер босі п'яти до Кичури та замочував свій цукор у чистій воді. Пак довго, довго смоктав, облизував свої пальці та сивий камінь, на якому лежав своєю борідкою. Щоб ані одна краплина не марнилася з цих батьківських бонбоників. Потім хлопчина кришив у пальцях риbam хліб, що чередали біля його каменика у воді роєм.

— Страх, лакомо кидаються малі маруни на чорні кришини. На голівках танцюють, одна риба видирає другій чорний цукорок... Ще таксамо як діти, одне хапає другому з рук лакоминку...

В той час старий Савка й мати Параска носили з ліса смєречину та городили шаласи. Вони на плечах носили дерево, коні у вогні спопелилися, а молоді круторогі волики з ляхами попленталися. Силоміць вивели волів з обори міські правотарі та погнали перед себе. Покрали й погнали з села в місто всю німу тварину. — Як би то село було без шкоди?! І без права свого та без хат!!! Такі правотарі з міста.

Рано пеклися бандурки під старою сушню; Параска закривала їх попелом і лишала самого сина на такій господарці. Ваньо напінкався таких печених пампухів, замапуцькав собі обі руки по лікті й лиця аж по

чоло, і бігав під беріг. Там скидав почерез голову своє сороченя, гужвав, мняв сороченя на малий клуночок, прикладав каменем під корчиком і голопупенком стрибав по ярку. Бовтав ніжками воду в калабанці, качуриком нурався з голівкою в чистім дзеркалі свого струмочка. Потім швидкою плискою вискакував з води й радісно сміявся та обома долонями або перегубом правої руки підлизував своє волосся, що мокрим платком застелювало йому дещо налякані у фуркових обіймах очі. Пак хлопчина клався на гарячі камінчики лицем до неба й положавши часочок, скакав зайцем у свою сушню, вигребав у попелі печені бульбочки й тербив одну, другу, третю. --- На печену бульбу краще злітаються білі маруни. І герцюють ще не так... А чорні черкітки з погарища найсмачніші, лизати й висосувати по печених бульбах.

— Під нашим садом на ріці є ще такі сиві камінчики, що вода розмиває їх на мило.

Таке качине мило. Несолодке, але добре хрупає на зубах. Риба до них не рветься. Це мило не плаває, тільки відразу булькає на дно ріки.

У неділю мати наварила юшки з грибів.

— А де таке м'ясо в лісі? На ялиці? Мам'?

— Іди, ти дурненьке. Де на ялиці? У траві під смерічкою... Не м'ясо, але гриб.

— Я піду на гриби. Ще ніколи не був у лісі.

— Вовк у лісі. Гриби треба вміти збирати.

— Я вовка за вуха й до нашого потока...
— занурював Ваньо ощипок у ющі, облизував лакомо пахучі таким лісовим добром свої пальці й не давав своїй матері спокійно снідати.

— А вовк такого гриба зість, мам'?

— І тебе зість, як не будеш на оборі пильнувати.

Ваньо призадумався, але не бачив на лиці своєї мами й в очах строгої погрози. Йому так хотілося багато вивідуватися. — Мама завжди при роботі, а він самий не вмів розгадати всіх своїх цікавих думок.

— А де тота вода з нашого потічка летить? Чи зайшов би там на ногах?

— До моря, глупеньке, до такого великого моря.

— А море з води? І риби в такій воді?

— Така, більша, як хижа. Але є теж і дуже малі.

— Вкусила б у палець? Риба з моря...

— Іди вже, іди. Наїлося, то побігай собі.

Хижу вигородили, Савка й Параска, з смерекових тертиць і протісся. Потім намісили болота з вигона, ногами набовтали, у щілину навтовкали лісового сухого моху, поліпили заліпи й стіни, набили в куті дерев'яну бабу-піч; соненько припалило жито за яром; вижали, змолотили, накрутили рівні китиці, і завітчали золотими косами накриття нової хижі.

Об'явилися та не дали довго на себе чекати нові порядки в селі. Прийшло платити Парасці кару, що не зголосила в місті, як треба хижу будувати.

— Напасте вічиста! — заломлювала руки в розпуці та з великого жалю сирота-мати. — Був би газда дома, не було б такої напасти. — Десять паперів за дозвіл хижу з дряпиць городити й п'ятка за кару. — До чотирнадцять днів зложити на поліції.

Наставали ляхи на село й виявляли себе своїми „поржондками”.

Чотирнадцять ночей не спала Параска тільки тяжко журилася. І ще довго соненько висиплялося в своїй м'якій постелі в бору далечі. Вона летіла в ліс, ген аж за Кітчий верх і шипляла в моху під молодими ялівчиками, визбирувала гарні, найкращі гриби та на крилах летіла таки просто з ліса до живця продати свою нахідку голодним і вибагливим міщухам.

— Ще й так від Бога ласка, що досклала цим робом чотири п'ятки та трьома поспекалася примусового довгу. А за осталу купила шиби до вікна, Ваньові рубок полотна на гачі й таку як долоня білу кукелку-колач. — За те, що його самого лишала щоднини, в пустій хижі.

— Мамо, а чом не є нашого няня? — запитався одного разу син своєї матері.

Параска, що саме плескала в долонях бульб'яні налисники та клала на капустяний листок, щоб занести цей хлібець до печі, за-

тремтіла на цілому тілі на таку згадку. У тяжкій праці призабувалося і це найбільше сирітське горе.

Ваньо стояв на колінах на лаві біля вікна, але не бачив нічого цікавого в саді, а на ріку чогось його не кортіло сьогодні.

— Де тато наші, мамочко? — на плач збиралося малому хлопчині.

— Прийдуть тато, придуть напевно — втихомирювала бідна мати своє соколя. — І солодких бонбонків тобі няньо принесуть. — Подь, гев собі сядеш; я тобі кругле підпаллячча спечу й пиріжок ріжкатий.

Ще трохи нявкав Ваньо, та при печі розвеселився; так весело горіли сухі білі тріски. Але Параска не находила сили позбутися пробуджених своїх думок. Слово — няньо — тато верталося заедно до її свідомости й полонило їй цілу надовго. По сніданні пішла в поле. Але й при цій праці це найдорожче слово бриніло малою пчілкою, теплим вітром гладило її по лиці та пташиним чирликанням гралося з її почуваннями. Під вечір молитвання церковних дзвонів голосно схвилювали її ще більше та сильніше, як уперше з синові туги за рідним батьком.

— Хлопче, хлопче мій коханий, як дуже я тішуся, що ти зо мною та маю тебе біле себе, — проганяла мати свою тугу й песощами вкладала свого сина до постелі спати.

— А ви мамонько ще краці як золоте

соненько. Ви мое сонечко, — білими ручками голубив хлопчик свою матір,

— Спи мій манюсенький, няньо прийдуть до тебе. Спи дитино моя. На білих крильцях прилетять до тебе янголики.

Але Параска довго не могла заснути. Пробувала вже й нічого не думати й молитви всі від кінця до кінця перешіптувала; вкінці молодий організм сам усмирився, думки ще деколи верталися, ще потім голосніше відроджувалися. Так поволі розмотувалися пасма настирливих думань, летіли — летіли десь далеко, цілющий сон укуськав і приголубив найкращі материні мрії. — Снилось Парасці, що писав великого листа її няньо, що сивим конем приїде до них і будуть далі щасливо діточок своїх плекати та господарити. А дівчатко, таке чорнявеньке як терочка мало волосічко, співаночки співало й біля ярочка білі гусятка пасло...

— Може це молоді безжурні літа?.. Молоді Парацині літа в сні вернулися?..

Роботою заставляла себе Параска жаль свій холодити. І на письмо чомусь ждала. Ваньові знов же, йому, що інше в голові; його занесло до сусідського саду. — Велике, червоне яблуко при самій землі на першій гияляці... Тільки рукою сягнути б. — Чи воно таке добре, як печена бандурка?.. У няньовому саді самі пеньки осталися від того вогню, що лях його пустив на село, а Митришин сад, бо дальше від хижі, запашнів кругленими яблуками.

— Тільки оденьке... Покушати б — кортіло Ваня. Вправді бачив Ваньо перед учора в Митришиному саді яблука, але тамті не були ще такі хорошенькі... Соненько їх черленню золотило, пишно розмалювало яблучані личка. Крашаночки! Кропива сердита, як би тільки для неї всі яблука. — Кусає в ногу... гірше, як вкусить мурашка, — ішов малим циганом Ваньо в сусідський сад. Мурянка спече в одне місце, а кропива цілу кістку. І довго слинити та чіхати треба біляві пружки на нозі. — За те червоне яблучко... Так собі розкладав думки хлопчина.

Ваньо вже посягнув гильку пригнути й ліву руку випрямив по яблуко та ще скорше гнучкий прутик вимкнувся з пальців від цього лаяння та яблуко черкіткою загойдалося. То Митриха від свого порога зверещала:

— Злодію, на яблука прийшов? Чекай, дам я тобі красти садовину.

Ваньо бачив ще, як хвостик від яблука відкружився та яблуко від гойдання в траві потонуло. Але він уже не ждав ані на яблуко, ані на Митришину бабу. Скочив скоро в кропиву та вже одною ногою був за тилом, але баба скоріше зловила його за праве рамя:

— Маю тя, не втечеш. Почекай, гадя, не втечеш. Затямиш чужі яблука. Чи солодкі медом?..

Хлопчина завмер на часочок і не пруж-

чався; баба тягнула його за руку до себе й далі лаялася:

— Так тебе мати ховає? На мою садовину? Зодру з тебе сорочку. Че...

Щойно від цих слів Ваньо прочуняв, рвонувся в бік і тільки трава постелилася, так тікав до ріки. — За рікою — що йому баба? Хай здожене. А від її самого крику сорочка не зідреться.

— Чекай — жди, прийдеш мені ще в руки! Шибеняку бріхатенький... На макове зеренце тебе посічу... За всі шкоди в саді.

Надобавок відвернулася ще баба до його матери:

— Охабо, не пильнуєш свого синася?! На мої зимівки кажеш піти! Газда не вернувся, бо така-с добра. А тепер моїх яблук захочуєш? Згоріла-с, мало тобі ще? Скапаєш воском за мою працю! І твій витріщок череватенький... Не зіжреш печених бандур, яблук їй треба?!

Параска саме тоді вийшла до сіней, як баба випоминала якісь яблука. — На кого вона так? — подумала Ваньова мати й вийшла з сіней на свою обору.

— Ти, ти, ти! На тебе мене жалі несуть. За мою садовину й шкоду... Охабо погана.

Баба була б так пащекувала до самого вечора. Та бичок бабин, що пасти вона його вивела в садок, округився припоном довкруги сливки й бабахнув собою в траву — забляєвши так гостро, що зааніміли послідні бабині прозивки.

— Боженьку, моя праця! — охнула Митриха та ластівкою кинулась теля від сливки рятувати. Ружалистий стогнав у траві; він уже заходився й піну з язика слинив; ногами накрився, так його давив припінь до землі.

— Люденькови рятуйте! Мое стільки ховання. Я йому перше молочко. — приклякнула баба Митриха в траву й з усіх сил намагалася розшпилити ключку в припоні.

— Йой-йой, йой! Мій одиначок, мій ружалистий, мій биченько... Моя працонька.

Прискочила Ваньова мати. Ваньо за бабиним вуглом теж стояв. Вона відвернула теля на ноги, посунула дещо вперед і припінь відчепив свій замок; — пружинка сама подалася. Одна газдиня підняла теля за голову, друга за хвостик і бабин ружалистий хвилиночку похитав головою, повертів уліво, вправо хвостиком, облизав язиком своє підборіддя, задер хвіст догори та стрибнув весело на обійстя; з обійстя на дорогу, пак поза хату, угнався в коноплі, погерцював у саді й почав знову скубати траву.

А обі сусідки стояли, ані словечком... Мак сіяли... Перша відозвалася Митриха, як побачила, що Параска хоче до свого дому, —

— Така публіка... Сестронько... Пождіть.. А я вашому парубочкові зо два яблучка...

— Та за що? Сестро, за що? Самий бичок відв'язався.

— Покушати, на смак... Сестронько... Хай прийде ще, як захоче... Хлоп'я. — І баба Ми-

триха насипала Ваньовій мамі повну запаску червоних яблук.

Ваньо не бачив уже цього зпоза вуглин. Вің утік до хиж і пак до села. — Буде баба мамі скаржитися на нього. А мама прут у руки!

Він аж під вепір, пізно, вернувся з поміж хат і несміливо ввійшов за поріг.

— Де-с було хлоп'я? А я тебе так кликала... Баба дали тобі яблочка, самі червоненькі, великі... На, зїдж... Чом не хочеш?

Ваньо ще не вірив і не рухався; він у кутку за постілю прикучнув на лаві.

— Мам', а баба нич не мовили? Не кричали?

— А чого, хлопче мій, чого мали кричати?

— Бо я... — з головою внурався Ваньо за мамин заголовок. — Хотів сам зорвати...

— Який ти?!... Баба самі яблука... Сину... Не треба ніколи самому по чуже — навчала мати. — Баба добрі, вони повне решето.

Хлопчина смирененько прислухався до теплих маминих слів і з двома круглими пахучими, червоними яблуками в руках заснув. Та хоч уже піяв удруге когут, йому ще ніжки коломийкали й він деколи схоплювався з білої постелі та мамочку свою прикликував. — Баба з костурем гналася за ним, яблука вихопили з його рук... так йому снилося.

— Спи, синку, спи. Та не лакомися на несвое ніколи — крізь сон Параска.

Коминяря не бачать діти в цих сторонах; у селах самі димарі вимітаються з сажі й воронкою дим тікає з хижі. А пак стелиться сивою чаджою в садах і повзає старечим дідом поміж крилаті спасівки, петрівки й терпуги.

— Не послухаєш, зараз 'озьме тебе ягельон!

— Або до ляхів тебе занесу — такі в селі погрози на неслухняних дітей.

*

Пораненько рано встала Параска з постелі, принесла щипок з під стріхи, триніжок поставила на запічку, левеш — бульбяну зупу — варити. Ложки молока не було ні в оборі, ані в хижі. Стайня без хвоста німینی. На виховок не хоче ніхто, а своя тваринка сезнула з першими ляхами...

Ваньо збудився, як мати рипнула дверми, але не конопадився на рівні ноги; кругленні яблучка від баби кращі, ніж дві ялівочки, лежали на мережках перини. Ваньо перегортав їх рукою, ставив одно біля одного, примірював, важив у долоні, чічкався.

— Мам', а пак матимемо два ружалисті, підручній і ружалистий бичок. Я їх до тарадайки й повезу вас до міста.

Маминої відповіді не було, мати скочила з коновкою по воду до гучка.

— Гей красенький, гійса ружалистий! — поїдемо до ліса за Могилку. — бавився Ваньо своїми яблуками, сидячи в перинах.

— Мамочко, а я дзідзьові цеце ябцьо —

з радісним личком висмикнувся хлопчина з обіймів перини та в сорочці прикучнув на запічку щипки рівняти від вогників під триніжком.

Попри хижу вертались конярі з полонин і співали:

— „Ей, долино, долино, не буду тя косив,
Піду до Сяночка, буду гостру шаблю

[носив

Заглянув я свою миленьку як полога лен.
І до вікна: — Дай Боже добрий день!”

Пісня раптовно врвалася й ще скоріше розбрилися молодці в різних напрямках. Василь Чурів зіскочив швиденько з свого карого й самий шубовснув у сади та одним мигом був уже за грядками й до потоку, у лисині дебрі сховався. Іван Козярчин поскакав на коні догори селом і не зважав, що вслід за ним стріляли. Гриць із Зайничків дрименув у чиюсь шопу, одначе по малій хвилині знову вибіг у сад, пильно розглянувся — де нападсть, вихопив з під стрішки короткий вуланський кріс і помчався Васька здогоняти. Але Михайлові Кравцевому не пощастило. Його допали таки з конем поліцаї та ягельони, що від ночі позацивалися в сільських закомірках. Вони на те тільки ждали, коли вертатимуться молоді парубчаки до села з ночі, — щоб їх виловити та скованих погнати вперед себе до свого війська.

...На добровільний заклик і оповістку, ви-

вішену на жидівських коршмах і воротах біля солтиса ніхто не зголосився до бранки. Тому приволіклися нічною порою ягельони з Сянока на примус ловити „охотників”.

Кравцевого Михайла повели до Берка. Ягельони завжди в жида урядували. Адже пейсатий Берко найкраще знав, на кого післати поліцаїв. Не дармо ж він „пан” Берко й приятель хлопа!.. У коршмі був уже один поборовик Ульчин Акафій, німий і глухий виросток, що звідкілясь привезли, чи принесли його добрі люди та Улька, що не мала своїх дітей і газда їй пізніше за море стягнув, узяла цього німого хлопчину до себе, обібрала з вошей, скроїла чисте опліччя, білі ногавки, нагодувала. Пасло зразу курей хлоп'я, пак дві кози й вигодувався гарний парубочок помежи людьми, між хижками, нешкідливий — бо немова, працьовитий — бо наїлась його біда за сирітських його років. Улька лишила йому одне півстояння за вигоном на тямку про неї, що — як вона п'ять років тому назад тяжко нездужала, Акафій заходився біля її, як свою матір пильнував і вночі не лінувався подати недужій водиці гасити спрагу.

Його зловили поліцаї першого, як він провадив газдові корови напоїти під гучком. Корови вернулися самі до своєї обори, а Ульчиного погнали ляшки з великою втіхою до Берка. — Думали ягельони, що до вечора ціле село виловлять. А жид пораїв їм засістися на конярів. Так порадив...

Михайла Кравцевого скували рука в руку з Акафієм та зачинили обох у жидівській шопі. І зодвору підперли колодою ворота, щоб їм не повтікали ці два дубчаки. Михайло знав, що його жде, але зовсім це його не турбувало. Він мав свій вирішений план і заздалегідь сміявся з своєї бранки. Не завадить вдягнутися в нове військове одіння та добрі чоботи. Еге ж! Якось воно буде... — бавився весело своїми думками, і на старий фронт споминами вертався. Він, тільки що п'ята неділя, відколи з Тиролю до своїх гір приманджав.

Уміжчасі гуляла „комісія” в селі. Ягельони постелі в хижках перевертали, до порожньої бочки в коморі багнетами штуркали, казали розв'язувати в клунях усі приколотики житняної пащі, із загат сіно викидати, під дилі в стайні заглядали, до керниць, лізли на оборіг, і крали — крали — крали — в живі очі — де був який американський газдів годинник, теплі рукавиці, рубок з вишивкою, біле полотно, ніж, бритва, черевики жіночі до церкви і газдівські чоботи, ремінні віжки; — кришини хліба, грудки сира й каплі молока, якби треба було конаючого заворозити від смерти, — не залишила поліцайська й ягельонська злодійська рука нічого! Але нікого, ані одного молодого парубка вже до самого вечора не спіймали.

На добавок у другому дні всі газдівські коні паслися самі за вигоном. І не було ані

одного сторожа при них. — Коні теж мають свій розум...

Найбільша шкода, що Михайло та Акафій мусіли ночувати в жидівській кучі та голодні підуть до тої бранки... Хоч принесла Євка снідання для обох, — мати Михайлова, — поліцай не допустив їй до сина; він ще воркнув на газдиню собачим словом.

— Бодай ти сам на стебельце замлоївся, за мого сина — кинула Євка собаці собачу відповідь.

Сонце вже знялося на півтора тополі, як ягельонська ватага погнала обох зловлених. А репетувала так і галасала бундючно й визиваюче — наче не двох — але щонайменше дві сотні сільської молоді жене вперед себе.

— Ой, аж палець свербить, так би я гевкнув до того олупленого ляха, що прикладом штовхає Михайла.

— Лиши Грицю, шкода на такого кулі. Він краще на сухий конар, або за гортанку, щоб 'му сліпаки виперло під чоло...

— Або цей куций, що Митришин кожух влече з собою.

— Такому я вказав би, де раки зимують.

Сільська молодь бачила все точнісенько; що діялося в селі. Усі парубки ночували на першій перегибі перед Могилкою. А відціля видно початок і кінець села, ще краще, як на столі. Видно кожну хату, кожну доріжку, і кожний патик на оборі. Ані одна мала соба-

ка не втече до своєї буди, щоб їй не спостерегти з гори...

— Але пейзаюго треба привчити. Добре привчити.

— Він кумається з поліцаями. І доносить на нас.

— Ганьба, щоб він паношився з нашої кривавиці. Ще біду до села прикликав.

— Підпалити... — впало притишене слово.

— Ні, інакше це зробимо. Але погодивше. Пізніше...

— Кріс сховай, Грицю, за потоком у цій ялиці, що з бжолами. Там його й дідько не найде.

Потім одинцем сходили парубки із гір до села. Село втишилося, але не віджило спокійною своєю б'ючкою. Чорна змора засілася над селом. Ляхи пішли, одначе залишили грізну свою волю:

— Якщо до трьох днів не являться всі парубки до міста перед військовою комісією та схотять далі скриватися перед бранкою, — приїде до села карна військова експедиція. — І тоді побачимо, хто кого має слухати! А до вечора, сьогодні, має заїхати п'ять повних підвод з сіном перед постерунок, село має добровільно зложити десять сотнарів збіжжя для пільського війська й пригнати сорок найкращих баранів перед військової кошари, на м'ясо. Це все має бути зроблене до вечора, бо від завтра буде щодня подвоюватися пайка.

Такий дарунок залишили ляхи газдам. Але горлав ще ягельон, що мав бляшаного найбільшого білого „воржелқа” на своїй старшинській шапці, — що він подарує цілу кару й відпише данину з села, як всі старі вояки та парубки завтра ранком добровільно являться до дальшої його розпорядимости в кошарах... Про рішення треба негайно повідомити місцевих поліцаїв.

— Двадцятьох нас піде! — приказав і постановив Чурів Василь. — Збіжжя, ані сіна не давайте, барани хай здорові пасуться на полонині. Я йду самий до тих поліцаїв, а потім помаршуємо всі до того Сяночка...

*

Перед пізнім обіддям лунала бадьора пісня, згори, йдучи в долішній кінець села:

„Ей дубова доріженька, дубова,
Висаджена виноградом довкола,
[довкола...”

Але в селі ніхто не плакав від цього другого маршу. І хлібів не пекли, ані колачів матері, як на першу мобілізацію. Усі знали, що такий вояк з їх синів, як із іжа кожух.

— Хлопці, вдягайте найгірше дрантя на себе та драні ходаки. Ми ж ідемо приодіватися. — намовою бавилися парубки.

— А з Берком підемо попрощатися?

— Ні! Цей нам ніде не подіється. Ми його викуримо з села іншим ладом.

Тільки малі діти бігли в слід за своїми старшими братами, або вояком няньом; але

й вони радше веселилися. Нікому банувати не любилося.

— Юрку 'озь мені коника крашеного з міста.

— А мі кульок назбирай точених. Сріблом повлечених.

— І око, що далеко бачить — просив смаглявий Микольцьо свого найстаршого брата Гриця, принести йому з війська далековид; бо хлопчина запам'ятав собі ще з кінця першої війни такі очиці, що крізь них кожна стежка під Могилкою дрібними камінчиками засіяна.

— А любиш ляха? — взяв Гриць Миколку на коліна.

— Ні! — сміло хлопчина дивився в очі брата-вояка.

— Чом ні? Гварь хлоп'я.

— Бо він такий як ріжкатий чорт.

— Ба, а ти вже бачив чорта?

— Наші мама повідали, що він мене з'їв би...

— Хто, ріжкатий? — сміявся Гриць — вояк.

— Ні, лях.

Діти відпроваджували вояків аж за межі села. Потім самі вставилися в чвірки та бундючно махали руками й таку чинили куряву на дорозі, що сіра хмара вуличного пороху вклублювалася в лан конюшини й туманом окутувала зелень придорожніх верб.

„Гоя, сая, біла лелія;
До Сонечка їде чорна колія...
Тра-тра-та, дир-дир, дир,
Ляхи видобали з діжки сир...
Раху, раху, дзень, дзень, дзень;
Зіли ляхи суку в білий день...”

— Буде друга війна — говорили старі люди в селі, бо ніяк не могли вговкати своєї дівчорки. І воробці перед будею купаються і теліпаються на дорозі в куряві.

— Мамо, а чого я маю ляхів бити? — заскочив знечев'я Ваньо свою матір. Він теж був у поході, вояків відпроваджувати.

— Цить, хлопче.

— Чого цить? Так мені казав Юрко дідів і дав мені такий великий гріш. І наказував: Вироснеш, пам'ятай — бий ляха!

Це не був великий гріш, тільки кругла срібна медаля, що Юрко привіз її з першого фронту. Йому дали цю медалю за те, що він самий, стоячи на стійці, заманив до себе цілу ворожу патрулю, і так її своїм голосним приказом: — Руки в гору! налякав і спантеличив, що вороже вояцтво кинуло до землі свої кріси й стадом полохливих баранів дозволило себе пригнати до несвоеї команди.

Сміявся ще Юрко, що там на ньому фронті були такі високі гори, що треба тільки черкнути своїм багнетом об ріжок місяця або звізди й вогники-іскри просто до люльки зсипувалися. — Бо люлькою роз-

веселював себе вояк, як стояв на стійці довго на високих верхів'ях гір. І тугу за своїми зеленими горами проганяв люлькою. Були там деякі й такі вояки, що завжди кричали: Нема руму — нема штурму! — Але це були боягузи. Такі самі, що в селі повісили на сухій вербі старого Корнилу за те тільки, що він біг із долішнього кінця села від своєї заміжньої дочки Пайзі на свою середину. Він бачив із Пайзиного вікна, що його хата горить. За потічком зловили його хижаки та багнетами заставили йому стежку. Задеревіли Корнилові ноги, але він спросився: — Панове, цісарські діти, хата моя горить. Руснак я, а не ворог.

— Русс, русс! — підхопила мадярська злоба та в одній хвилині Корнило вгасив на вербі своє життя.

— Це діялося ще тоді, як руснаки, босняки, чехи, словаки, мадяри, австріяки воювали за цісаря та його правду. Але ця правда втопилася в П'яві, заснітилася в альпейських горах і в подільських болотах затряслася на вічні віченьки. Вона, ця правда залишила по собі спалені села, безногих і безруких калік, малих сиріт і нещасних матерей вдовиць. — Така була панянка — цісарська правдива правда. І осінь теж була. Перша ще тепла осінь.

Стерня постелилося колючою плахтою на пляях. За рікою ціле узбіччя Могилки стерниною засіялося. Міліярдами дрібосеньких віконят гляділа земля до неба. —

Стріляли поля пустими, короткими приземками соломи догори... Кругленими дрібушками молилося корява, поряпана, в'язаними ланцюхами зрита земля. — Дощ вимолювала з високих хмар. Але хмари гралися з землею. Плавали подовжніми кораблями над лісом, виводили на широкий небес простір хмарки та розгублено пускали пастися своїх білених баранчиків над горою, бором і селом. Деколи заставляли хмари свої сиві ситі й брали цілу Могилку в свої ситтяні обійми; але й від обіймів не було для землі ніякої полегші. Ще ширшими розколинами значилася грудь землі. Гроби на полях розкривалися. І бір зніжковів. — Не такий бодрий і веселий, як завжди. Притаєним віддихом і сірими очима вдивлявся в очі села.

Село провідалося, здалека прийшли дивні, свої звістки до села. Ці звістки кружляли по селі жадібним визовом і голод такий наводили в душах села, що нарід і працювати не хотів, тільки нестримно ждав і надіявся.

— Ой, коби то вже скорше!... Може таки доб'ються до нас і наші гори злучать...

Перші волокити цигани принесли в село таку відомість. Циганська, непосидюча гурма далекими світами волочиться, але й вона й брехлива. Не був же циган циганом, щоб не збрехав... Цигани верабожилися, клялися та на своїх голопупеньків присягалися, що там — під сонце — вказували рукою — будують свою хату, таку велику рід-

ну хату — Україну, що в неї не буде поляків, тільки самі свої люди за хлопом і з усіми газдами. Таку Україну задумують поставити... І там кожний газда буде господарем у своїй хаті...

— Ба, а руснаки до кого прилучаться?

Сумнів, сумнів; сумнівами побивав себе обездолений нарід. І доленьку свою жадібною павутинкою ткав.

Діти ходили з квітами за Могилку; дівчата плели вінок з синіх дзвінків, що в загорідках квітчалися рівними келихами й переплітали барвінку листочками. — Бо за Могилкою Панаса Верховиняка куля поцілила й там його друзі під смерічкою похоронили. Тоді, як перші ляхи вгнались у гори й нарід відбивався з неволі тяжкої, бо ляцької.

— Така наша Україна. Що ворогами пригорнена...

Дітвора до пізнього вечора примаювала гріб Панаса, рівними камінчиками з потічка затулювала насипану грудками землю на могилі свого старшого брата.

— Не плач, Марусю. Твої тато вернуться, — мале дівчатко — сирітку дітвора вкоськувала.

— А-во, наші тато не прийшли, а я ще не плакав і не буду. Я сам піду по мого тата, — чванився Паращин Ваньо. Він саме, з радости, що йому Юрко подарував круглене чічко, не мав де дітися з своєю втіхою та випровадив своїх малих ровесни-

ків на Панасову могилу. І квітки казав і барвінок збирати для Панаса; хоч він його не тямив, ані не знав за що його ляхи застрілили. До вінка, що заплели його дівчата на могильному хресті, у самій серединці барвінковими нитками привязав Ваньо свою медалю.

Під вечір співали діти молитву, діточим хором, не соромливим, тільки щирим. — „Під Твою милость прибігаємо...”

І в одній громадці поверталися, до своїх мамів, усі діти, за руки йшли стежкою вділ Могилки.

Вечоріло. Блеяли загублені осінні ягнята за потоком. На вигоні іржався гнідий кінь. Билися дві корови на рині, бо одна хотіла й друга з тої самої калабані напитися води. Гарчала на когось люта собака в долішньому кінці села. День приплющував утомлені свої очі. Туга й турбота виплигала з усіх сутінків; нічня змора закрадалася поза тини в село від гори.

— І тоді саме засміялася в останнє червоним ротом Беркова коршма. Висолопила вогняний язик до самого вершка неба. Ригала гарячою кров'ю та порскала багряною сукровицею жидівська садиба. Двічі здригалася та зойкала новим полум'ям, коршма, — рудоборода нехристова сваха. Раз із свого ванкіря, де були гори жидівських бєбєхів і перин, і в друге з комори, в якій вогнем розлялися й жбурнули снопом смердячої грязюки бочки спирту й денатурату

на ціле долишне село. Тріщало, палахкотіло, лизало землю, стовбурилося, мололо вогняними жорнами, куняло й наново до хмар заломів підносило в крові скупані руки Беркове житло. Благальним зовом, тремтінням і судорогами... У м'яких безслідних попелинах кінчило своє пишне життя.

А вітер від полонин і могильчаних зарінок не розширяв своїх легких крил. Він нароком приплескував срібні конари своїх смерік і грався по лісових дебрах і яругах. — Або є таке приказання, що він мусить завжди по селі герцювати?! Що йому завинили селові мурашки?... Йому схотілося та він вигнав на крайчик свого бору двох вовків і приказав їм у лісову дудку грати. Голондим гирлом велів себе буйний вітер передражнявати. — Гу —а —гу! Гу! А гу, гу-а! Гу-гу-гу! Гу-у-у-а! — вили вовки й селові собаки співали похоронні пісні Берковій фамілії.

Від цього виття люди застелювали густими веретами свої вікна та замикачем засували ворота до сіней і других воріт, що до стайні. Дехто перешіптував собі на вухо, що бачив сьогодні під ніч якогось вояка, що не пішов у село з Душатинської гори, лише обійшов доріжкою поза Уздів клін; потім поперечкою попри пільські садиби, майнув у пастівник і щезнув за жидівським загумінком.

— По ході й своїми рухами зовсім такий, як Кравчишин...

— Де ж бо! Михайло Кравців? — Не тямиш, його ляхи з Акафієм погнали.

— Хай буде... Погнали... І тебе поженуть, як не втихнеш!

Справді бачили пастухи, що Кравчишин служка вигнав коня й вівці на поляну в цій самій кацабайці, в якій зловили були його газду Михайла; але кацабайка до кацабайки теж уподібниться. Ще така з домашнього сукна... А Берком ніхто не журився в селі. — Так йому треба!... З поліцаями й міськими ляхами сходиться...

Люди копали бульбу; спішилися, принаглювали, бо від Гудівок уже морозом несло. Уся челядь виходила в поле. Рядами ставали повні міхи дорідної бульби; від ранка до вечора. Скрипіли вози, тарадайки, звозячи цей хліб із гір до ями. Діти мали нову забавку. Виривали бульб'яне бадилля; паслися розведено по всіх полях корови, вівці, воли на сіножаттях. Дітвора не нявкала з голоду, пеклися бульби в полі; усі снідали, обідали й вечерю збували бульб'яними пампухами — печеною бульбою. Срібні нитки заплітало бабине літо в своїх косах, омотувало шовковою павутинкою на межах кущики терок і спізненим джмелем гуділо на пізних квітах дикої рожі. Жужанням плинуло це бабине літо, срібною віялкою по личках малих пастушків і ніжно плигало з борода на ніс, чоло, до уха тих, що випрямлювали свої втомлені з роботи спина.

— Проста дорога! Пряма дорога! Щаслива! — неслося щире діточе прощання в слід за відлітаючим шнурком диких гусок.

Відлітало тепер і бабине літо в далеку чужу сторону з цими ключами щасливих птахів. — Бо сонце вже обнизило свою високу дорогу та сідало вже не за Могилкою, тільки виходило з бору та в борі скривалося. Господарі возили листя з лісів на підстілку, вирубували капусту на грядках. Де хто зачав уже збіжжя молотити. Але в хамороді замерзала вже вода в цїпкі озерця.

Сталося ще одне нещастя в селі. Кінь зломив дишель. Старий Демко з Гомзівки їхав з ліса та віз зломив йому ліву ногу. Збіглося ціле село рятувати на вигоні покаліченого газду. Дишель зломився, бо був яловий, тяжкий віз напер на коня, кінь не міг здержати тяжкого воза та готове каліцтво. Добре ще, що коня не забило... Подвійне було б нещастя; або ще гірше; нога загоїться, а коня треба купити. — Де взяти стільки цих грошей. Польща вишикувалася з своїми податками, данинами, асекураціями... А зима за плечима! І дітям на залатки до ходаків і челяді та від шиття гуньки в Михайла з Пустки три папери, до ткача за дві коніпного й чотири льняного повісма пряжі...

— Де й з чого взяти на податок і додаток? З проданих баранів пішли гроші на довг за дерево на нову хату, а підховати безрогу не годен щотижня. І курка, як зне-

се яйце, на нафту-камфину, або сірки патички, і дитині на олівце й папір до школи. Стільки всего.

— Най го фраси заберуть з тою Пільщею! І такими датками-придатками...

До того й слухи десь пропали про своїх, що мали обнятися за горами.

— А чому тота Україна не прийшла до нас? Може не було б такої дранини — ще раз нагодало собі село свої задушені бажання й мрії.

Та зима вже запала на всі гори. Тяжка зима, від першого разу. І сніги по самі коліна. Льюди й сніги. Заметіль і курявиця. Сивий мороз і ще гірший вітрище крицевими мостами забудували кожну полонку в потоці. Вибілили м'якою рядниною всі селові доріжки, засипали білявим пухом усі стежки та понавіщували баранячі шапки на всіх частоколах і на верхах журавлів. Вітер видряпався котом аж на дах хижі й всі ключі закопичив білою шапівкою. Він ударив своїми студеними кулаками в хатні вікна, намагався видмухати шкляні шибки, щоб аж до печі підплигати й загріти свої скостенілі руки. А до воріт і колінами добивався, збирав тріски на оборі та шматав і підкидав їх до солом'яної стріхи. Але стріхи не вдалося йому розкуйовдити. Його побратим мороз перший зачесав своїм срібним гребенем цілу стріху й поклав на неї свою тяжку долоню. Вітер ховзався завзято по

стрісі, лизав своїм жадібним язиком срібні мережки, уверчувався своєю чубатою головою у солом'яні в'язання, одначе не вчинив ніякого лиха пасматим китицям. Вирвався вітер на одній нозі з обори та погнав у поля, ще з більшим завзяттям. — Нові межі на ріллях краяти, вирівнювати спрочесовані клинці, сипати кіпці, роз'орювати, складати, перекидати, сплощувати, хижки з огорожами будувати, запори й заставки підоймати, веретепом сверлувати ріллю, рапачами, зубатою бороною, сівалкою та тяжким валом господарити на рівних стаяннях. Виспочивався, вилежався у далеких пасіках, цей вітер у полонинах. Тому такі чуда творить.

— Добре, що поверталися додому вояки... з другої воячки.

— О-го, го, го! Коли вони вже поверталися? Адже Васько Чурів недаром велів двадцятьом зголоситися... І збіжжя врятувалося і люди дома. А Пільщі, як не було, так і не буде хісна з такого вояка. Чотирьох загнали з тої двадцятки таки з місця — вдягнули їх чисто, в нові взули чоботи, крісом і торністрою обвішали та повезли аж до Перемишля. І що думаєте? Довго воював Гнат і Олекса? На другий день під ніч прилетіли — як стояли в касарні, до хиж. Гнат знемігся дещо та лежав на сіні, під оборогом два дні, але Олекса таки вдосвітку пішов на полонину докошувати свою отаву. А Петро Пайзин і Степан Закомір-

ного із стійки з-під Хирова пішли на другий бік до своїх. — Мав стріляти на свого брата?... Ані думки такої!

До двох неділь всі поверталися. За виїмком Петра Сивикого й Пилипа Ладаниного, що пішли до наших і ще трьох, які так зробили собі нову війну, що просто з Новолісок, де була пільська панська кіннота, на найкращих шпаках переправилися на другий беріг Срібнолентого та пішли підпомагати й герцювати на швидконогих румаках у своїх рядах.

— Знай же ляше, яка силувана молитва! — А може то пільські чоботи, що їх принесли з собою газдове вояки? Га? А цісарське чие було?! За чії податки?

— Добре, що кріс не призабувся. Буде з чим засіви й бульбу перед диками пильнувати.

— Найди, го ляше, як тобі стежка вкаже.

На вечірках сходилася селова молодь. Дівчата з кужіллю — прясти нитки льону, а парубки вовну чесати, майструвати; або казки, приказки, оповідання снувати про свій побут на полонині, у борі дивні пригоди з дужим ведмедем, або сплячим у борозні вовком, про великих лисів, що в норах за полянкою підземні хідники м'яким мохом вистелюють, або про птаха вірла, що старого барана пірве в свої кігті та під хмари його несе.

Найкраще вмів оповідати про різні дива Никифор зпоза ріки. Нитка тоді ніколи

не рвалася, ані не замотувалася з кінцем веретена. Жучками гуділи, фурчали й плавали легким метеликом тяжкі повісма на веретенах. Дітиська не хотіли вкладатися до постелі, тільки сиділи на печі, або квочкою вклубившись у куточку за столом — ладою, пороззявлювали рожеві ротики й жадібно ловили витріщеними оченятами кожне слово нанашка зза ріки. Адже нанашко Никифор був шість разів за морем, а за молодих років бавився з Фільком з Королика в бачів, що ходили аж до Семигороду купувати стада баранів і піше гнали чорне руно до Срібної Землі.

— „Два місяці були ми в дорозі. Але з хижі ніхто не брав кусочка хліба. Ей, бо не родився ще за моїх молодих років такий святий хлібець, як тепер. На таку довгу дорогу треба б хіба скриню бандур везти з собою. Бо зерна тільки на посів вистачало. У Семигороді мали ми свого старого бачу-вівчаря, який знав, коли ми маємо прийти й завчасу велів з своїх полонин найкращих баранів до лозових загород зігнати. Голова на голову йшли по три папери баран за бараном. Наш бача не був румун, ані маляр, і за гріш не боявся. Три тисячі чорних як жук баранів Філько зо мною купили ми; велика сила гроша. Але ми не мали тільки десятину грішми. — Здорові, в гарну дорогу! — побажав нам наш бача, болгарин. Бо гарні ж бо, гарні та сердешні ці болгарини. І мовою зовсім схожі з нашою українською. Сто

разів легше зрозуміти болгарина, як пільську заведію. — Каже нам на дорогу наш бача: — Гроші, як не поштою, то на другій осени мені сплатите. Я ніде з села не втечу до вашого повороту. Але, як будете переходити ріку Тису, минайте долішне коліно ріки, бо там мадярські цигани окрадуть ваш дорібок. Ви підете радше біля Нірешгази, бо там такі самі, як і ви люди; вони з ваших гір там прийшли й землю в пшеничні лани обернули. Там вас і погостять і звеселять. Ще й білим колачем у дальшу дорогу вирядять. Ми йшли із сходу на захід. Удень ми йшли, а вночі попасали наше руно. Тямлю, як сьогодні, була чорна ніч і ми дійшли під вечір до широкої води. Переправлятися під ніч на другий беріг з таким великим стадом було нам не на руку. Філько рішив заночувати. А ще до цього над берегом ріки лан молоді конюшини. Ми зігнали в одне коло наші барани на зелену габу, самі посідали в борозні та мовчанкою збуваємо ніч. Вівці паслися і не бляяли. Бо треба знати, було таке право, що вівчар міг ще піти до багатого ґазди по заплату, що вівці вискубали молоді прилистки конюшини, втолочили рівно землю й пригноїли ґрунт. Використовували ми таке право вповні, але на мадярах. Від наших ґаздів, що по цей бік гір, брали ми деколи бохоня хліба на дорогу та грудку сира. А за вигоду: Бог заплать. Ночуємо ми над рікою. І думки не маємо про деяку напасть. Філько люльку свою пакає, а я ку-

пецьке діло за всіх баранів поголовно начи-
слюю. Мав я наймолодшу дочку видавати.
По доньчене віно ходив я до Семигорода. —
Ей, ще лишиться гріш; куплю старій кожух,
бо сама дома бідує з поменшою челяддю. Я
собі про кожущину, а чорна біда до мене й
ногою мене тицяє. — Ти — речу до нього —
щезай! Бо як тебе кривулею вперіщу, забу-
деш, яка свиняча порода на світ тебе спло-
дила! Вступися, чорний, гамане, бо ріка не-
далеко! А ніч мачешина. Зловлю за вуша-
ве вобшив'я, ані очей не протреш у зимній
воді... Він далі пручається й дзвяндає: —
Я перший пригнав на поле своє стадо, проч
мені з конюшини. — Я тобі вкажу, хто пер-
ший. І мах його кривулею помежи очиська.
— Нягай мене, бо шкоду тобі зроблю, —
він мені погрожує. — Що ріпу мені з гу-
дзиці запалиш? — і ще раз його кривулею.
Але він і від цієї кривулі не вступається;
зігнувся до землі та тиць мені до рук рудого
щура. — А бодай тобі свиня мамою була —
пустив я з рук його худібку й собі захотів
провітрити, чи дійсно він такий багатир.
Черкаю об ногавки сірник і глипаю до зем-
лі. — Пек тобі маро! Земля наїжена сами-
ми щурячими хвостами. Вертиться, ска-
че, перескакує понад себе руде сотво-
ріння, повзає, на задні ноги підноситься і
муравлицем перекочується з загона на
скибу, вирівнює рови, рівчаки й борозни
та вивіркою скаче до колін і вище свому
газді. — Де поженеш це обридливе гаддя?

— А вступишся з конюшини? — він мене випереджує. — Може, не знаю. — Забожися! — Ти бортак! На твоїх щурячих хвостів буду життя ставити?! Хочеш ще раз кривулею? Але грубшим кінцем тебе вчерепаю. — Обернув я свою кривулю горбатиною догори та замахнувся. — Мене не треба більше бити, тільки двічі можна. Від третього удару втратив би я силу володіти над щурами. І тоді вони розбіглися би по всій землі. А я щурів веду на ляцькі села й землі. — На, маєш грудку сира й шматок хліба, вкуси. А з щурами погодимося та буде й для них паша. Твої щурі краще, щоб добре виголодилися, а ти їх пак розпусти на ляцькі житла!... — Гей же, гей! Що ви вже сьогодні знаєте, як ви ще поза селом не були?! А перед одним вовком зараз на смереку. За мене, то парубок ловив живого вовка за вуха, досідав як свого коня та їхав, возився по пасічках, аж гачі приліпалися до розкріччя. І вовк сьогодні як добрий кіт і лакомитися нема на що. Скоріше під вовчим кожухом ціла хижа з челяддю могла перезимуватися..

Никифор міг до білого ранку такі сплітки сплітати, казки оповідати, але вже чесаних косиць не ставало прялям; так скоро майнув вечір.

— Нанашку, а прийдете до нас? Завтра? І що він зробив із щурами той мандрівник?.. — діти з печі тягнули нанашка від порога, бо ще хотілося зайти до тої Срібної Землі,

а пак на весілля до Никифоревої хижі. —
Про що він у своєму оповіданні згадував...

*

— Марись, Марько! Та забігни'му стежку від саду.

— Телись, телись, на-на, мацінький, хлібця, — здоганяла Савчина Марька річне теля, що плавало в білих пеленах снігу.

Напували газдове в полонках свою тваринку. Корови передніми ногами на льоді, пробували недовірливо перший смак такої води, фукали ніздрями у колесо в полонці, як скупа газдиня, що жалує челяді й здуває з молока верхинку. Потім унурювали корови рот у воду та напувалися. І вухами веслували, наче слухали, звідки така чиста, смашна вода біжить; не видно ані одного камінчика на річці.

Десь і журавель відізався та січкаря затарахкотіла. І школярі бігли кудись. — Добре, що висмикнувся батькам з очей і мама своїм фацеликом-квіт'яною хустиною омотали йому шийку. Загавкав би, і кашляв з перестуди, як Брисько на жандарма й кривого жида, що онучі збирає по селі. За онучі міняє голки, нитки й коробку простих патичків-сірників. Діти не мали на думці жида волокити, бо жид кожного дня може приплентатися до хижі, а сніг щойно перший та вже льодом совганка під саму школу. Черчали в торбинах рисіки й в дерево оправлені таблички — вчитися писати й рахувати на камінній — з міста — табличці. —

І впасти добре на плечі, бо не болить нічо, тільки скринька зарийється в кочугурі білої заметілі.

— На бік! Я їду! — розігнався внучок Задоріжного та посунувся дзеркалом під другий беріг. Із розмахом їхав на ходаках школяр і весело сміявся. Біля другого берега скінчилася совганка, бо лівий ходак заїхав у грубий сніг, задержався в місці та хлопчина носом і обома долонями гулькнув у пухату снігову греблю. Школярі в один голос засміялися з такого нурка, що погубив ходаки на льоді.

— Добре сміятися, кому весело й ще гарячі руки за татовим кожушком...

Відважний совгун мав теж кожушину, але совгатися з руками в запазухах і Гнатко з п'ятої кляси не натрапить. Цілу совганку зопсув Васьо, бо впавши, встав на рівні ноги, але розбечався — гірше не бляєє відлучене від вівці ягня без маминого молока. Шпильки полізли йому гострі за нігті та штикали аж у серце; з морозу.

Поліцай ішов понад Копинівку та діти зніяковіли. Васьо теж перестав голосно плакати, тільки хлипав і тер пальці снігом. — Не знати, що допомгло, чи сніг, чи поліцай... Але Вася шпильки вже не кололи. Він у мить одну розвеселився та разом з усіми друзями поскакав до школи. Поліцай пішов далі. У горішній кінець його снігами понесло... Люшню перевісив через плече та тяжкими чоботиськами чалапав угору села.

А бляшаний когут на шапці не піяв, тільки лискав розширеними крилами до сонця. Поліцай похнютив ніс у фалдах комніра, як собака ховає під себе хвіст, що хоче вкусити. Він сунувсь у село напасть шукати на рівній стежці.

Посновигався поліцай в село до Демка. — У Демка цієї ночі корову дорізали. Куплену в Буківську за півтретя сотки паперових.

— А що поліцаєві до Демчиної корови? Га?

— Може за м'ясом? Як циган за падлиною...

— Люди давно вже м'ясо розібрали. Адже така вже сусідська річ. Самий газда не попоїсть стільки нехліба. І шкода 'му не вернеться.

— Ага, за м'ясом! Але хто дозволив газді корову без ветеринаря дорізувати?!

— Або ветеринар верне гроші? І другу може на добавок корову купить?!

Поліцай ходив по селі та еґзамінував людей і бабів — де є м'ясо? Бо від такого м'яса може ціле село вимерти...

— А бодай тобі хир щезнув! Який найшовся опікун.

— Село може вимерти????!!

— Слутий Лешко самий з'їв би цілу корову, та ані не ригне... Той Лешко з під гучка.

— Або Хвеська Оліярева, вона могла б чотирьох волів зосмажити, і завжди буде

така худа, як коніпка... Поліцай збоявся за село.

Присудили на постерунку Демкові десятку платити за знехтування санітарних приписів.

Був би ще допозичив до своєї купки із три десятки та пригнав би із Рогів іншу телицю, а тимчасом поліцаям аж на долішній кінець запахло м'ясом... І санітарюше... Пороло 'го...

— Були з нами на фронті санітарюші, але за дохлу кобилу не чіпав ніхто нікого.

— На фронті! А ми тепер дома.

— Іди! Ще більше ми тепер, як на фронті!

— Бо на фронті той ворог, що перед тобою. А тут сам не знаєш звідкіля нападєт впаде на тебе.

— Поліцаї... І приписи... І заборони... Драчки.

— Вовче ненажерливе покоління... Розсуває боками, нипає мов сновида й завжди набурмочене диким звіром... Прокляте ляхавське насіння.

— Грицю, вірветься терпець... Не по доброму вже...

— Гада за гортанку! Ягельона сорока-того...

— Ще не стямився із своєї неволі та вже кігті гострить на людських людях. Е-ех! Мара нелюдська.

Народ у селі скорбився і хрящали кулаки. Вчорашнє добивалося до пам'яті... —

Могилка, Онуфрій з розпанаханим черевом, пожежа й велика руїна.

Під третє кормлення потепліло на дворі. Ще один сніжок став падати. Білі пелюстки зсипалися з хмар. Десь голосніше рипнули двері в хижі, а понижче церкви дзенькнуло бляшане ведро на камінних в'язаннях біля керниці. Ішли люди із своєю роботою, сусід до сусіда. — Майстеркою проганяли безділля довгої зими. Нові ручиці до лісових саней, обертень, каблуки, або зубці до грабель стругати.

Старий Савка майстрував теж. Не було в хижі нічого. Дворучнім ножем майстрував столяр.

— А це долотце до чого, діду?

— Столини цродовбувати й вижолоблювати подовжні рівчаки у в'язаннях. Знаєш, хлопче?

— Зробіте мені, дідусю, фузію? Я вас послухаю...

— А де ти, Баню, збираєшся з тою фузією?

— Та чом? Війну з школярями робив би я.

— Подай, но, мені тамте деревце й подержки запірку на стільці.

— Буде з того фузія? — тішився хлопчина.

— Ні, поперечка до стола, — далі майстрував дід.

— А коли буду мати фузію? — щєраз питає хлопчина.

— Як вироснеш. — відповів дід.

— Мам', а чого я не расту. Купить мені дріжджі, буде скоро рости.

Ваньо бачив крізь вікно, що школярі верталися із школи. Але вони чимчикували другим боком поза рікою. Він скочив з лави на землю, згорнув скоро всі дідові стружки під запічок і висмикнувся на обору. Навставив малу свою долоню і ловив білі метелики, що сідали на його руку. Але найбільший метелик, що вже був би сів на його великий палець, зірвався нагло знад самої руки та перхаючи на швидких крилах, у сад поплинув. Ваньо погнався за ним. Але не зловив цього білого крилатого метелика із снігу, бо попри сад вела стежка, а стежкою вертався з села чорний поліцай. Ваньо його зовсім не боявся; не тікав, як інші діти до сіней, або за мамину запаску. Ваньо підбіг ближче до стежки.

— Ти, де'с ходив? Що маєш на раменах?

Поліцай всміхнувся і озирнувся. Але ніого не відповідав.

— Він певно німий, як Дячишин Климко. — подумав Ваньо.

— Дай мі свою фузію — наздогін поліцаєві кинув хлопчина.

Поліцай ще раз оглянувся, пристанув на стежці, і по хвилині далі поволікся. В його була перша думка вилаяти хлопчину, та мабуть сам себе соромився, поліцай; а пак хотів крикнути на Ваня, одначе не міг підшукати нашвидко відповідного слова.

Хотів ще піти вилаяти Ваньову маму за сина; але злість його пірвала й він махнув тільки рукою та швидко пішов далі, щоб щезнути з очей такого малого причепи — бахура.

— Но, як діти такі в тих странах, то їх батьки-родичі — чорт з ними до кінця не дійде — думав поліцай і сердився на свої думки. Чейже не мусів іти цією стежкою, але міг піти поза церкву й скорше був би обійшов таку напасть.

Ваньо вернувся до хижі, але нічого не оповідав ані мамі, ані дідові. Вони теж бачили сновиду з фузією. — Стільки роботи в його, що плентатися від ранку до пізнього вечора по селі. І випікати дарминкою людям очі!

— Його повинність... Такий обов'язок... О-хо-хо!

— Або прибудівська крамола! Шипляти, нишпорити по селі, як дід на ярмарку за вошами в кожусі...

— Ха, ха, ха! Але то вигадав на нього!

— Хіба що? Не такий самий?

— Лях і поліцай! Ха, ха, ха! — дивилося село приплющеним оком у слід за кожно-разовим поліцайським маршом.

Мовчало село, зловорожбою; вдавало, що не добачує того, що діється з першого кінця сільських загумінків. — Які там коні підкуваються...

— Коби ще раз нагода?... За Берковим прикладом... — притаений віддих.

— Жди! Прийде час — розважний голос.

— Не стає терпцю! — гаряча кров.

— Те-тере, те-ре-те! — заскрипіли від стодоли ворота. А пак зараз відозвалася січкаря.

— Чах, чах, чах, чар-рах! Чах-чах, чах-чах! Чах!! І долівка відгомоном: Ду-ду-ду. Ду-ду-ду. Ду-ду-ду-ну

Зима лютою вовчицею вкрадалася в село. Нарід цим зовсім не перенимався. Так має бути...

— Може виморозить цих з долішнього кінця?... Кольоністів...

Пак стала зима грати на своїх крицевих гусях і приспівувати в дєбряних скелях. Малі діти грудкою клубилися на печі, а старі газди не виходили в село. Плетеними косами затулювали воронки до стайні та сукняною веретою хатні двері. Бо мороз не малів, тільки щораз вище підносив сиву голову й хотів усе знівечити, зм'яжджити, в окови скувати; усе, що жило, або не притаювало свого віддиху.

Пак прийшов святий Микола, але від його діти не дістали теж нічого кращого, крім печеної бульби із слив'янкою на вечерю. І тихо поклалися спати. До цих сторін не міг занести, чи радше донести Отець Микола своїх мішків з дарунками, а саннями ніхто не хоче в таку задимку їхати по його дарунки. — Шкода коняць, заворушилися б та заснітили в заметіллях. І за

хвости не повитягав би цих коцурів. Адже там, де вліті був яр, зима виплескала рівні береги й рівною рядниною накинута на ріллю, а на ровень землі накопичила й запорами загородила світ.

Повідали старі люди, що в таку зиму забажав Панько Дзедзик погнати свої воли до Рогів на ярмарок. Не було права йому розтолкувати, що погубить свою тварину й себе вовкам на верхах запроторить — на вічну погібіль. Уперся старий, — звали Панька старим, бо мав уже на господарці жонатого сина й невістку з дрібною челядю. — І поплентався з обома ружалистими на ярмарок. Торбину перевісив Панько через праве рам'я, широким ременем опоясався підв'язав собі шнурком з вузликами ходаки, взяв у ліву руку повітки та погнав перед собою свою запряж. — Як пішов, так пішов... Бо хотів добрий батько видати по Різдві свою Настку за Олениного Юрка й придане з торгу принести. Добрий газда, щоб слово додержати, але нерозважний, що душу загубив. Пастухи в потоці нашли його вже, як було грубе літо. Він лежав разом із своєю твариною при березі на росточі там, де синій лупок зсипається з берега й подорожніми яружками мережить високе узбіччя Кошиць і зеленої поляни. — Не хотів Панько випустити віжки з руки, як його брали люди до села по газдівськи похоронити. А волів зволікли між вільхи суровицькі цигани та ще мотику й леміш покле-

пали Паньковому ґазді за стільки пропащої праці. Продовж усеньких доновинок пирували цигани під вільхами.

На саме Різдво село повеселішало. Випустили ляхи з Домб'я старенького отця пароха й церква тріщала від побожних християн. Отець у святоних ризах правив Хвалу Божу, та неволя випила з його лица всі каплі крови. Вслухувався народ у слова проповіді, жадібно ловив кожне слово й жалував свого пароха.

— Слава во вишніх Богові! — плинула набожна пісня.

— Бог Предвічний народився; Прийшов днесь....

А в третій день свят погинався тетрапод від хлібчиків і колачів, що їх ґаздині принесли до церкви за своїми всіми покійними.

Поліцаї притаїлися і підслухували, що село ворожить. І нічого не могли розгадати.

Село справді ворожило. — Дійшла новинка в гори. Ще не кінець... Треба надіятися на весняному порозі... Там ще не склали оружжя... Не здаються... Україна...

Діти підслухали в старших і собі чирликали про таких лицарів, що їх ворожа куля не чіпається... На крилах літають... А куля з канона дальше летить, як з нашої Могилки аж поза Перемишль... Так п'ять разів, що до Сяночка... — всміхалися дитячі личка й вогниками запалювалися очі.

Ваньо не давав, спокійно дихнути своїй матері.

— Або мі гуслі купіть, або скажіть мені, де є наша Україна? Що вона робить? Мамо!

— Ти краще вмив би своє личко, ходиш такий замурзаний як циганя.

— Умию і лице і вуха; але скажете мені, мамочко, чого пішов Юрко Чурів у цю Україну? А де є наша?

— Не пам'ятаєш, як наша хата згоріла? Як я тебе до потоку сховала? — Тоді наші робили для нас Україну.

— А що з нею сталося?

— Пільца прийшла... І ляхи в долішній кінець села.

— І той, що йшов попри наш сад?

— Більше їх, тих поліцаїв прийшло в наші гори.

Ваньо мив руки над цебриком, набирав з горнятка воду в рот і полокав свої пальці; потім зачер у повні долоні зимної води та хлюпав у своє лице; бавився — вмиваючись. Мати подала йому білий обрусок насухо витерти лице, вуха й руки.

— Мамочко, а мене виправите, як підросну на Україну? — продовжав хлопчина свої дитячі мрії. — Я приніс би Вам нашу Україну.

Малою пташкою піврвала мати свого сина в обійми й пригортала до свого серця.

— Хлопчино мій, коханий. Мое ти хлоп'ятко...

Мати тішилася, що має потіху біля себе, а серце її щеміло, як нагадала собі, що прийшлося би знову самій оставитися.

Параска збиралася в село чесати коноплі, але не пішла. Лишилася вдома. Посадила свого сина на колінах, ножичками вирівняла йому нігтики на пальцях, і гребінчиком чорні кучерики зачісувала. Оповідала йому, як малі зайчики вивелися в конюшині, а великий орел хотів їх видзьобати; вона жала ячмінь за борозною та скочила вірла відбити. Зайчики не тікали, вклубилися в стебельця конюшини, а серденька в них тіпалися, як у горобчика, коли його зловити до жменьки. Потім оповідала йому, ще таку казку, як у гори йшли дикі татари палили села, людей брали з собою в неволю, а на Кичері спалили церкву. Церква згоріла, бо з модеревів була вибудована, але дзвонів не вкрали татари, бо дзвони тоді, як запалилася церква, в одно голос задзвонили, щоб люди тікали в ліси перед татарами, і вежа з дзвонами запалася під землю. Від тоді кожного року на Великдень грають дзвони на Кичері. Але той тільки почує голос дзвонів, що має чисте серце, ніколи не гніває Бога й батьків своїх і нічого злого другому не вчинив.

— Слава Ісусу Христу! — нараз рипнули двері та в хату вбігла Семенова Настка.

— На віки слава — відповіла Параска.
— Ходи Настусю ближче, сядь собі та за-

грійся. А, що ваші роблять? Мама дома? Не пішли ніде?

— Всі дома, і просили вас позичити нам ваше мотовило; будуть повісма мір'яти до ткача.

— А багато напряли? Поїдуть з пряжею?

— Коніпного буде з чотири штуки, а льняного так рахують мама, буде сім. Тато поїдуть до міста.

— Настуню, а може б ваші тато взяли й наші три штуки? Я би вам допомгла жати. — пригадала собі Параска.

— Візьмуть, мама казали вам повісти, чи не маєте своєї пряжі до ткача, бо тато не повезуть дерева до міста, тільки поїдуть порожньо до міста. Прийшло нам зо суду платити за частку, що при нашій ріллі нашого вуйка в Америці. Вуйко давно виписалися мамі, а суди ще домагаються якоїсь оплати. Мали ми новий плуг купувати, а тепер суд забере... Оскупніше стало жити...

Черчали кругленими горіхами замерзнені гильки дерев. Скрипів старий в'яз над берегом і хохоталася зісхлими листками трепота. Вітер полонинами гуляв і полонинськими яругами стрибав понад селом. Не займав хат і дерев у селі. Дітей на печі не полохав пугачем крізь воронку. Тільки в одному місці там, де потічок передає свої мости до Ослави річки, там вітер буревійним крилом стежки заграбує. Набирає з ріки повні пригорці морожених камінчиків,

підбігає плискою під панські вікна й шротом стріляє в подовжні очиці. З-під вікон утікає вітер, загортається в широку сніжну верету; але не тому, щоб хотів побоюватися цих осадників, тільки тому, щоб ще раз доскочити до ріні, набрати в повну верету дрібних пацьорків і грянути чорною стіною в житла цих негодяїв.

Під вечір запалилося небо на заході. Карміном білі верхи гір запав'яналися. А верхівки смерік на Могилці червоними хрестиками. Плинули над бором спижеві кораблі, у заграві вирівнювали свої чуби та тихим плесом шевелями за бір і за гори. На їх місце вискакували менші човники, що губили й розтягали на своїх слідах рубінові ланштунки та веслами крашеними приплюскували вогняні хвилі на високому небі. Палали гори вогнем, полум'ям і ясиновим сяйвом; від межі до межі видного далечкруга. Не схочували хмари розпускати на вільну леваду своїх дрібних баранків, або білокрилих лебедів...

— Вітер буде й заверюха — передавало собі село.

— Будемо молотити конюшину. Бо пак відлига буде. І перші вигрівки.

Найкраща то зима в часі таких вигрівок. Ані не мороз, ані не вітріє, тепло, ясно, розкішно; та й не весна ще.

— На вигрівки — хитрі дівки...

Дівчата збираються на цілий день у своїх подруг і скриваються що-дня деінде

перед парубками. Прядуть ще вовну. вишивають сорочки, корсети нові до церкви з квітами й рожами, та співають, співаючи веселяться.

„Ей, ти мій миленький, чорнобривенький,
Ей, ти не по правді живеш! Не по правді
живеш.

Мед, колачі несеш,
І до іншої йдеш. До іншої йдеш,
А мою хатину, мої воротонька
На поминку минаеш...”

А парубоцтво з верхів гір бадьорим відспівом:

„Стелися стелися дзелений барвінку,
Як листя по гаю; Як листя по гаю.
Не тужи за мною мила дівчинонько
Що'м у далекім краю... У далечкім краю.
На високій горі сніжок біліється,
Гей, де моя мила на зиму подіється,
Дай Боже добрий день, але не кожному,
Лем моему миленькому, што йде додому”.

Парубки співають, з'їжджаючи однокінкою з високих гір, не заперестими саньми, тільки такими з тарадайчиними каблуками. У вигрівкові дні найкраща пора вивезти обірник на узбіччя Могилки, бо вліті на подовжню поперечню ані чотирьома волами не доїхав би. Кожний газда так справляє свою ріллю, що взимі возить на гору обірник, утолчує його в одну кучугуру та на-

провесні в кошелях або ношайками розсипає погній по цілому складці свого ярого посіву.

— Василю, 'озьми мене на гору, буду тобі батіг пильнувати й ворони на весні із скиб зганяти.

— А я буду твоїм погоничем, як звезеш мене на санях з Могилки. — Просилися діти в своїх старших братів, підгаздів.

— Хочеш без кожуха на гору? Ти мерзене.

— А я побіжу за саньми. Візьми мене... — плакав Юрків підросток, що конечно хотів вивершитися понад село й згори побачити, чи далеко з його хижі до школи й до садіб.

— Сідай на солому. Але, як будеш плакати, вовка з ліса прикличу й тебе з'їсть... — сміявся Юрко й соломою затулював ходачата свого сина, що забажав школу й мазурське житло бачити.

Кривульками змережалася гора; стежкою поза вигін, потім першим плаєм, жмійкою скрутилася за пастівником і рівними вісімковими вогнивами аж під першу зарубку. Від перегиби було вже рівно, як на оборі. Але там ніхто не возив своїх купок, бо там зерно вже не родилося; колосок нап'ється білого молочка й так на стебелині загине без плоду.

Круглі коники жваво порскали та ані один раз не ставали в дорозі з своїм тягарем. Пнялися доріжкою під верх гори, ве-

село, гомінко дзвонили дзвінками при хомотах, черкалом на кінці дишля.

— Дзе-дзень, дзінь, дзень; телень-дзень, дзінь!

Так щодня аж до напування тварин; приспішали газдове, щоб зарвати ще доброї доорги до ліса по сяги й клеци на майстерку — гонти, каблуки, дуги та дужки до ведер, конівок, цебрів і бочок. — По весні буде вільний час... А руки розвилися б, якби нічого не робити.

— Най же тебе громи поб'ють, що нона суета вже не діє з людьми! Під берегом у Степана був полицман за поржондками...

— Кобила погубила по дорозі! — кричав Степан і пояснював напастливій біді, що гній не погубився з його копаниць, як носом дуркнули сани об камінну запірку, але сама кобила...

— Поржондок мусить бути в селі! — горлав на ціле село носатий сторож ладу; число дому, ім'я й прізвище Степана в книжку записавши.

— Буду на другий раз мішком завязувати кобилі задницю... Ти мене про п'ятку з газди не звалиш, але прийдеш.. — не договорив сердитий Степан і сплюнув у бік, ляснув голосно з батога та поїхав з обірником у свою дорогу. Не бив і не чвикав батогом своєї запряжі газда, хоч сердився далі...

— То за мед, що ти, Степане, не хотів йому продати. —

— Циганам за село занесу, а нехристо-

ві не продам. Може мене знати за кожну кришину меду й так моєї праці не буде лизати.

— А п'ятку?

— Ов-ва! Піду на вершки за Могилку, відвезу наручко патиків до міста та вже по п'ятці. Такий буде слід, якби з голови два волоски зіжмикав. А меду не дам, хочби на череві клався перед мною!

— Гноївки не може нахлепатися?...

— І гноївки шкода, бо на розсаду треба.

Їхав газда з газдою під гору та розмовкою вкорочували собі стежку. Коні сами знали, де скручувати.

Такі в горах вигрівки. Не будьякі... Веселі, гомінкі... Сорока заедно, на ключах скрикоче... Черк, черк, че-черк! — Гості прийдуть. — Че-черк, ч-ч-ч-черк!

*

— Та де там гості! В таку зиму ніхто до гір не спішиться. А може?

Нічні сторожі, вартівники, що пильнували вночі церкву, щоб деяка мара з доліщнього кінця не підпалила Божого дому, повтікали до села й мало із страху не погинули.

Відгрожувався ще вліті один мазур з над Ославки, що — чекайте ще ваша церква згорить, бо маєте косяцол у селі, але вам не хочеться слухатись наших законів, тільки за своїм правом чекайте! Не будете мати де в неділю ходити на свої молитви, тоді заженемо вас до костела. І буде кінець

вашим бунтам. Послухаєте наших пацерів і ворганів...

Від того дня пильнували ґаздове свою церкву. Кожної ночі виходили на варту, хата за хатою, так по господарському, за колейкою.

Але Зозулин Гриць і Барників Юрко повтікали до села, бо їм привиділося, що з гробу встав старий Зарічняк, той самий, що його за републики ягельони із світа зігнали. — Бо він не хотів видати і зрадити рідних братів, які боронили свою бескидську країну перед загибілю. І перед тяжкою неволею.

Не міг би ані Гриць, ані Юрко на чисте серце присягнути, що Онуфрій вийшов із гробу, але такий страх їх обох напав, що волосся на голові щетиною з'їжилось, тому оба щосили дрименули між хати. Юрко ще й перехреститися забув із страху, бо він перший побачив чорну тінь на гробах. І коли шепнув до вуха Грицеві — тікаймо! — оба вартівники стомилевими ходаками скочили до найближчої хижі. Руки й ноги із жахливого страху ще довго в пекарні тряслися обом, а язик слова не міг висолопити.

— Таке, вам, саме як із цими двома опирями, що десь коло Цеклину об'явилися. Там теж вартівники бачили на конарях дуба коло церкви двох білих опирів, що сиділи та крилами махали на вартівників.

— А хто були ці два опирі, що їх бачи-

ли цеклинські вартівники? Це були два бузьки, які заблукали в село та вечором сіли на церківній липі. Го, го-го! Найбільші опирі, це притаєні приятелі. Вони ще гірші, як тамті, що на крайчику села. Злоба людська бездонна. — Але краса життя не в людях, тільки в чесній праці. Що менше спізнання від людей, то кращі почування. А щастя в такій праці, що люба Богові та корисна рідному народові.

Розмовкою вкорочувало собі село кінець зими. І прясти нема вже нічого та дома не годен всидітися лежаним хлібом. А самі сплітки — це жіноче діло.

— Ет, щоб уже повесніло! Підем усі на інший хлібець заробляти.

— Надокучило з тою мазурнею, що гіршою — як циганська — мовою між собою звяндає.

— І слиною порскає наче беззуба собака.

— Чого суетишся несвоїми справами? Закинь, брате. Їх вирве з гір ще скорше, як намело.

— Та, коби то... Але чи діждати за нас ще?

— Найкраще поле присіли. Паношаться.

— Проженемо, або самі повтікають, як рочок не допише. Ми ж у себе здавна звикли й до найгіршого.

*

На Стрітєння мороз обновився. Ще й собі прикликав усі вітри з Гудівок, щоб разом з

ними повиломлювати всі загати з села, подимикати всі журавлі та поломити вершки смерік і старого дуба коло церкви.

— Але бо пражить, як загрітим до червона залізом. Аж в очах пече, такий морозище. Пек 'му! Собаку гріх тоді надвір виганяти. А тим фрасам захочується нарід на ріку виганяти лід вирубувати, щоб матечки з ліса мали в літі прохолодок для череватих панків. Літнисько в лісі побудували, щоб хлоп і в лісі не мав вільниці. Село загородили мазурами, а до ліса матечок наспроваджували й палату вибудували... По здоров'я їздять до наших гір. Бріхачі!

— Підеш, Василю? Від нас ніхто не йде.

— Талем як! Печеного леду забажалося...

— Або то я його зарібком далеко заїду? Одною рукою дає, а другою ще скорше вирве. Краще мені на печі в паздірю лежати, як панські забажки виконувати. Запряжу конята до заперистих і до Радошиць поїду — віз треба ладити, бо весна вже не за горами.

— А я маю жменьку конюшини, то сам раз на морозі насіння найліпше відкритися.

— Але кому життя навкучило, хай їсть леди, а мені й бандурка добра.

Снувалися післанці по селі, але не найшли охочих до заробітку.

А від Стрітення до весни ближче, як від

великих свят до Юрія. Ще морозить, але вітер уже князь, а сонце володар. Перші гірки пробуджуються разом із стріхами хат і зимову верету віщають на клинець. Потім підсихають стежки та городи. З вітром грається злежале осіннє листя в садах.

Найдовше спить ріка, бо вона в борі народжується. Але, як сонце щораз краще всміхається. пестощами голубить личка школярів і висушує їх слізки, що несвоя школа заборонює їм Христа славити, тоді й крайні береги річки скидають з своїх рамен білу сорочку. Одначе мережати свої крайки зеленими пасемками зовсім ще не спішаються. Річище сковане крицевими мостами, від берега до берега. Одна тільки ліщина наткала на свої гнучкі гильки м'які бруньки та понавішувала короткі золоті черкітки; пишною веснянкою гойдалася і гралася своїми квітами. А осика, хоч не віяв найлегчий вітерець, трепотала своїми осінніми залишками, сухими листками. На колючках терни не було теж ані одного чорного коралика; всі овочі зварив мороз узимі, вони самі відорвалися від гильок і пісковими стежками покотилися аж до води; а може голодні сільські діти цим терпким овочем зиму проганяли?...

Лід лежав на ріці від першого морозу. Закам'яніла вода прозорою крицею, найкращими мостами, в крепких, обіймах строго дідуха-морозу. Але від трьох днів і слі-

ду не зістало, так утікав дідух у своє далеке леговище. Його весняне соненько прогнало в далекі, вічного морозу, сторони. Соненько видовжило вже свій гарячий шлях і піднялося вище Студеного Верха. Воно не світило, як продовж довгої зими, але гріло вже.

Ріка збудилася з тяжкого сну й малою дитиною розридалася дрібними слізками. З великої радості, — бо не тільки з великого жалю плакати хочеться, але ще більше з надмірного щастя. Під вечір цього дня не можна вже було сухою ногою перейти льодом на протилежну рінь. І з усіх зарінок вода черчала малими водопадиками, вганялася довгими лещатами по крицевім дзеркалі твердого ще льоду.

Вечеріло й лід зойкнув. Здригнулися від цього зойку прибережні лози, та й собі зачали вітряними вискалами із страху лебедіти; вони добре знали, що їх жде. — Льоди рушать і будуть до білого тла очікувати їх зелені шати криговими лезами.

Сонце, що вже лягло за горою, ще раз виглянуло і кинуло білим хмаркам, що громадою виходили пастися над бором, багряні мечі, щоб вони ці мечі передали буйним вітрам. А потім бір пробудився й вивів усі свої молоді вітри на рівні поля. Дрібного гопака вдарили вітри на білих гладюшках ріки, п'янким молодечим ритмом тупцями здовж і вшир, клубилися між високими берегами й плескали в свої гарячі долоні.

— Але ж бореться ріка з вітром! — повідали собі люди в селі, що припізненою порою поверталися додому. — Це лід так тріщить... А наші ще мали один раз поїхати за ріку до ліса по бука...

— Поїдуть по весні. Бук не лисиця... Завтра рушать криги... Підемо рибу збирати...

Місяць закислив свій знак над горою одним тільки ріжком і зараз пішов спати, Зорі теж не повиходили на свої стійки, хоч ніодна хмаринка не плавала по небозводі. Хмари також передали лише гострені мечі вітрам і знову майнули в поворотню дорогу.

Над ранком стали ревіти стріли. Дудоніло, відгомін у камінних дебрах відзивався голосним гирлом; льодові силачі перейшли з рукопшаньої боротьби в протинаступ. Гриміли крицевими гарматами. А ворог-вітер далі гатив гостреними в соняшній кузні мечами, розпанахував, краяв білі панцирі та дужими долонями-довбнями кришив окуви. І далі, хоч серед найтяжчих боїв, танцювали вітряні молодці-лицарі ще з більшим заворотом. Вітри вихлюпували воду зпід льоду широкими долонями й перами своїх крил бризькали в очі противників.—А може це земля дрижала під річищем, що так поломилися крицеві мости на окремі столи? І вітри тепер на цих столах шибайголовами стрибають?... — Ні! Це вітряні музики кінець бою й вітрам перемогу загравають.

В жахливім безладді втікають, у щент розторощені, льоди. Але найбільш при цьому терпить риба.

Діти перші, як ішли до школи, бачили, як накопичувались криги. Вода підносила криги та будувала з них високі мурованки. Але ці водяні майстрі не дуже дбали про ріст у височінь своїх будівель; накидали одну кригу на другу, розкушували своїми здоровими зубами крицеві мармори, жбурляли їх далеко від себе та знову отісували інший мармор своїми молотками й далі його підкидали на льодову гору.

Криги горнули все, що попалось їм на дорозі та мчали вперед найшвидшими водяними кіньми. Одначе в цьому китлі, де гирло ріки з трьох сторін завалене румовищем піскових брил, більших ще, ніж самі криги, вони накопичувалися й довгою колутвишкою вигортали всю рибу, що в чорній глибині заховалася завчасу. На це й ждали сільські риболови. Подовжніми черпачами горнули з водяної каламуті риби.

За рікою, у підніжжі гори — долина. За долиною лози, ліщина, білі берези та два дуби. Там ніхто не заходить. Зашита колючками чорниць і хмелевими батогами переплетена гущавина. — Вужі там в'ють у перинах моху свої гнізда. І на святого Юрія виплигують з цієї гущі, щоб на межах чатувати за молодими птахами.

Під дубами срібний човен, вкопаний до землі й залитий водою. Широкий, довгий та

глибокий човен, викований із срібного пісковика і двома дубами замаєний. Нижча береза похилилася злегка та купала свої коси в срібній купелі човняних самоцвітів, мов пишна молодичка.

Справді не відомо, хто до човна стільки багатства наносив! Вірити зразу не хочеться, щоб під цими двома дубами могло гніздитися стільки найкраще вгодованої риби. Під самим верхом порозверталися білими вітрилами яльці; біля коренів дуба чередами окуні, а на дні човна карась, один, другий, десятий. Та ще й червоноокі плотиці, язї, білені, і щука в комишах як чигун.

Люди в селі надіялися, що з весною найпевніше відозвуться... Приїдуть на бистроногих конях і висвободять гори. Дадуть нам наше рідне право...

*

Тече річка невеличка та й водичкою береги підмиває...

Минув рочок, минув другий та й десятый, хто Ваня не знав, тепер його не пізнає.

Великої радості дочекалося село: отець Панько здоровий та всіх людей в горах сердечно поздоровляє. Про Андрія теж є згадка, вони оба там живуть на долах. Оба сильно вірять, що додому вернуться.

— Ми вам родиме право з собою принесемо.

Від цієї вістки легше стало людям жити. Молодь взялася із здвоєною охотою до праці. Найголовніша річ це своя хата.

— Чого журишся? Кожний дасть по дві ялиці й хата як скриночка. А майструвати кожний уміє. — Ваню, а книжок де візьмемо? Мало ще своя хата.

— Зберемо між собою, а решту люди докинуть. Хіба не бачить кожний, як інші села рятують себе? Не будемо вже ходити одинцем, щоб, хто тільки захоче, ловив нас і крутив нами, як дебелою соломкою. Ану, брате, скрути разом десять соломок, чи віреш їх?

На горбочку біля церкви побудуємо нашу читальню Просвіти, щоб народ розуму тут набирався. До добра йдеться.

*

Вечером посходилися прялі до Паращиної хати. Прийшов і Юрко, що знав різні казки оповідати. Прялі пряли, жучком гралися веретена, Юрко оповідав:

„На захід від річки Ослави стоять три копиці. Середуца, найвища, з дубовим хрестом на верхівці — це гора Маківка. Ми пасли коні на Маківці. І вогонь палили, бо студене тягнуло від багновиння. Коні плавали в чорній габі ночі та форкали, подзвонюючи горіховими припонами.

— Е, ні. Я повну плахту коропів нагорнув, як вилили, всі п'ять, потічки. Риба лежала на травниках. Меншу позносив я зворотом до води, а великі коропи заніс я у вереті додому. Нароком не ходив я на рибу, ішов тільки вкосити молоді конюшини лошакам. Та замість паші пригодилася риба.

Ага! Але я тоді щойно з вівцями на пасовисько ходив; мені ще краще пригодилося. Не двічі, — тисячі разів щороку переходжу попри це джерело. Ніколи вже воно не викидало з своїми булькітками таких золотих риб. А кожна як від найдовшого пальця на крайчик долоні. Аж за очі хапало від цього золота.

— Смієтеся, діду, Василю Василику... Де ж би вам джерело рибами та ще й золотими викидало?...

— Бортак віри не дає і сам не має, — відвернув дід Василик і ноги свої ближче присунув ватри. Гніздився...

— Хочете почути, як це було з нашою Маківкою, і чому джерело родить рибу золоту?

— Та ще як хочемо! — разом загули пастиухи.

— Я цілу ніч буду ваші конята завертати, — впрошував себе найменший конюх, слухати дідів переказ.

— Ви думаєте, що тамті в долині, — рукою вказував Василик, хоч два кроки від варті й вовчих огників у очах не доглянув би, — ці горби, це такі може горбовини з орною землею, що сама природа там їх вигорбила? Там не було ніколи горбів. Рівні поля, скрізь далеко, до самого блакиту, простором лежали. Але наша Маківка вже й тоді горою була. І ці обі її посестри: Смушкова та Підлазки. А наші ниви на гірках це такі княжі ниви. Бо на самому шпилі

Маківки князь мав свої палати. Він довго та безпечно господарив у цих землях, своїх батьківських. А князева подруга на всі наші та словенські землі пишалися вродою; така була найкраща, буйна гірська квітка. Очі її ще веселіші як блакит неба; кучеряві коси; ягодою святотроїцькою мальовані губи; струнка як лісова пава — смерека й біла безреза. Беріг князь свою пишну квітку.

Тут перервав дід і вслухувався. Але коні спокійно паслися. У мокряках теж спали всі водяні птиці. Деколи прилітало від піль легке підпадьомкання перепілок, але не верталось уже...

— Жона наводить нещастя на свою хату, — продовжав Василик Василь. — Князь мав недобрі сни й велів свою Маківку загородити валами. Щоб доступу не було чужим до його теремів. Різні народи мандрували хребтом цих гір наших бескидських, — призадумався дід і патином зісунув до середини недопалені дрова. — За цього князя, а мав він ще свої ліси біля Велислави, та в цих лісах лікувальні джерела... Чекайте, хай собі пригадаю... — знову бавився дід паличкою у вогні та розшпиртав на боки вуглики, щоб найти вогняний горіх до люльки підзатикальце, — сон прогоняти.

— Бо за князя, це давно було, всі наші землі були невідокремлені. Замаїлися сади м'якою зеленню і сонця дужки над віконницями вбралися в зелені віники. Мусів утікати князь з усіми та дружинниками підзем-

ним коридором у бір та густими лісами до Велислави; половецька орда бажала живцем спіймати княгиню.

— Не було війська в князя? — перебив котрийсь із старших пастухів.

— Хотів би наперед усе знати, — не гнівався дід Василь і продовжував. — бо тобі здається, що в давнині такі люди жили, як сьогодні. Що без ніякого талану живе. За княжих часів щодруга людина вміла переоначуватися. А, як же мали себе тоді люди боронити?! Був би нарід і пів віку не дочекався звікувати... Не штука собі сьогодні: гарматою на себе стріляти... А тоді, яка там бути могла гармата? Котрий саме княжий воїн опоясав Маківку водяним колом і безодню своїми думками вижолобив — мій дід не згадував про це. Сама безодня пак знову вирівналася і тільки це багновиння, де чайка скиглить і бузьки бродять, осталося досьогодні. І це джерело під Маківкою та п'ять потічків, що за Маківкою в більшу річку зливаються і за Підлазками знов у п'ять водяних пальців видовжуються. А в кожній віднозі інша риба.

— А де ці золоті риби? — вихопився найменший конюх.

— Хто говорить про золоті риби? — дід зміркував і кінчив оповідати. — Ага! Я таке сплів нароком, щоб найти собі помічника коні завертати. Старі вже мої кости... Краще хай при ватрі гріються. А твої, хлопче, молоді ще, то поскакай за кіньми... Але

князь таки справді жив у цих горах і ці княжі вали та Маківка завжди висвідчать його правду. Завтра зелень святочна буде святитися, підемо дідне по май-зілля... Я вас пораненько заведу... Помішне на всі недуги... А пак до церковці... Всі...

Дід затулив собі голову сукняною веретою та хропів, хоч уже зорі над бором стали меркнути. І кумкання жаб на багновинні не бентежило його сну...

*

— Молойци! Ви будете в горах Україну будувати?! За Збруч вас поженемо з вашом Україном! — сердилися ягельони, що протоколи списували з сільською молоддю.

— Хто вам дозволив читальню будувати? Де той з дозволом? — кричав на все село старий поліцай, погрожуючи пістолею. — Ми вас навчимо поржондків! Відхочеться вам бунтів. Ключі від читальні зараз мені принести на постерунок! Сепаратисти! Відорвати хочетеся від ойчизни?

Він став підходити до господарів і ласкавіще до них говорити:

— Хто вами буде опікуватися, як ви нас не будете слухати? Хіба ми вам кривду робимо? Ви такі самі люди, як і ми, а наша спільна матка-ойчизна Польска.

Не впало ані одне слово з громади; чорною лавою стояли парубки перед читальнею та жаден не думав віддавати ключі в чужі руки.

— Я скажу йому своє слово. — вийшов перед громаду здоровий юнак і підніс руку догори на знак, що він буде говорити. Це був Парацин Ваньо. В його очі горіли вогнем і легко дрижали уби. Мала чим тішитися Параска, що такого вродливого сина виховала.

— Ніхто не просив, ані не проситиме вашої для нас опіки. Тут наша земля і на цій землі наше право. А ваше за Вислою. Ми там не пхаємося. Читальню будували ми для власного добра; при тому ми не йшли до вас за поміччю. Схочеться вам силою взяти наші ключі, ми не дамо! Що збудували наші руки, те потраплять розбудувати. Не буде нам, але не буде й вам. Годі так далі в прижмурки бавитися. Всяке добро мусить свій кінець мати.

Він відвернувся від поліцаїв і твердо сказав до своїх друзів:

— Кожний до свого діла. З таким до ладу не дійдеш.

— Мудро кажеш, Ваню, я теж пишуся на таке. — підійшов ближче старий Василік і подав свою руку Ваньові. — Я думаю, що від вола м'яса, від барана вовни, а від ляха тільки напасти мож сподіватися. Антихристи не дають хрищеному народові спокійно жити.

— Треба нам держатися на обережності. Ми в наших горах на першій стійці стоїмо. І хоч наші ниви не такі плодовиті, як на

Поділли, лях своїм тараном хоче нас перших причавити, щоб швидше добратися до українського чорнозему.

— Що му зробиш? У нас крісів нема під-
достатком...

— Безум не знає, треба йому як на лопаті... Хіба лем крісом?...

— Недовго вже, лем кус...

— Кой терпцю не стає...

— Я би такого люшнею поміж очі за глупу бесіду...

— Бийте ня, бийте, я не спираюся, але з ляхом на кінець не доїдеш...

— Бо му другий нищота поможе. Ще гірший маскаль...

— Обох їх фрас колись забере...

— Але ще добре зубами закленаєш...

— Землі нашої не зжеруть!...

*

Пахла земля. До сонця вилискувалися срібні леза плугів. Жваво порскали конята та ще не встиг плугатар наднести коліснят, а вже карий кінь вирвав віжки з рук свого ґазди та круглою писанкою перекинув карішки на гриву сивого й перший хотів піти над борозною. Сивий зчулив вуха та був би гребнув ногою борожнього, але спокійні слова ґазди:

— Вйо сивенький, вісьта карий! — привели до послугу обох пильних робітників.

— Легка землянька цього року. Буде

піддостатком хліба. Щоб тільки щасливо Господь зародив.

Коники при плузі не пріли, але плугатар, хоч без капелюха на голові, часто втирав полою сорочки своє чоло. Земля пахла й парувала. Вітрець ігрався з сонячними лучами й не холодив.

Тікала борозною мала полева миш і вже хотіла скритися під свіжу скибу, але грудкою з неба впав на неї сивий птах і поніс її високо під облаки.

Золото сіяли сівачі до теплої пазухи землі. Із набожним молитванням, щоб усотеро зародилося збіжечко, колосисте.

Весна ткала свої золоті нитки; вона величні дні наближувала.

— Підемо, браття, там, де ми задумали?

— Переказував зі Львова той наш з Тарнавки, щоб ми напogотів стояли. З того боку гір зачалося вже, а там багато треба молодих рук до праці.

— Не перехопили нікого з тих, що перші пішли.

— Тямите, як Василя пасли канарки? Але він ще краще їх за ніс водив.

— Котрого Василя?

— Іванового з Завадки, бо завадчани теж за нашою правдою. Василь мусів аж за море втікати. Поліцаї не давали йому спокою.

— Він і звідтам поміч шле.

— Коби більше таких Василів, що на-

родне в його на першому місці. Ми не були б слабі...

— Добре, то ми поможемо тим, які сильніші; тоді разом двигнемо й свою хату.

— З Відрані, зі Стропкова, з Уйгеля всі вже пішли під Хуст.

— Там початок! Аж мене рука свербить..

— Я знаю дорогу до Хусту. Підемо верхами поза Ляборці.

— Ей, браття, коби то ще раз дожити, як будуть Велику Україну воскрешати...

— З малого йдеться до великого.

— Я те саме завжди думаю.

— Чи всіх уже повідомлено, що за нашими Besкидами стає на ноги Карпатська Україна?

— Ми були в Дуклі, в Коросні, в Буківську, а з Сянока пішли вже...

— Лях обставив зелену смужку...

— Зайцем скочимо! Або ми страшкові діти?!

— Я знаю дорогу за гори, як до нашого пастівника.

— Вони сторожу подвоїли...

— Що нам зробить у лісі?...

— Коли рушаємо в дорогу?

— Хоч би з місця.

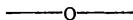
— А на кого нам ще ждати? Я й мамі нічого не сказав... — докинув тихо Ваньо Парацин. — Заяснило ген наше сонце — він рукою вказав за гори. То ж у дорогу — приказав.

Та, як світанок ставав і меркнули зорі,
лунало з пір:

Гей, мала вдова сина сокола,
Вигодувала, на війну дала.

Ясну зброю йому винесла
І ворон-коня йому вивела.

Гей' рано, рано ліску втворила,
Свого сина благословила. Гей!...



ЮЛІАН ТАРНОВИЧ НАПИСАВ:

- Ілюстрована історія Лемківщини, Львів, 1936
Історичні пам'ятки в західніх Карпатах,
Львів, 1937
Верхами Лемківського Бескиду, Львів, 1938
За Срібнолентим Сяном, Львів 1938,
Лови на Лемківському Бескиді, Львів, 1938
Сяндецька земля, Львів, 1938
Мова століть, Львів, 1939
Матеріальна Культура Лемківщини, Краків,
1940
З кігтів сатани, Краків, 1940
Рвуться кайдани, Краків, 1940
20 років неволі, Краків, 1940
Батьківська слава, Краків, 1941
Княже місто Сянік, Краків 1941
До джерел Вислока, Краків, 1941
Чому плугатарі не їдуть, Краків, 1941
За родиме право, Краків, 1942
На бездоріжжях, Прага, 1942
Пісня Бескиду, Прага, 1942
Долиною Дунайця, Прага, 1942
Сипкова поляна, Краків, 1942
У невідоме, Відень, 1944
Люди без прізвищ, Регенсбург, 1946
Геофанова дочка, Регенсбург, 1946
Хочу бути здоровий, Регенсбург, 1947
Люди на вулиці, Нью-Йорк, 1948

**Накладом Об'єднання Українських
Комбатантів, Філія Регенсбург**